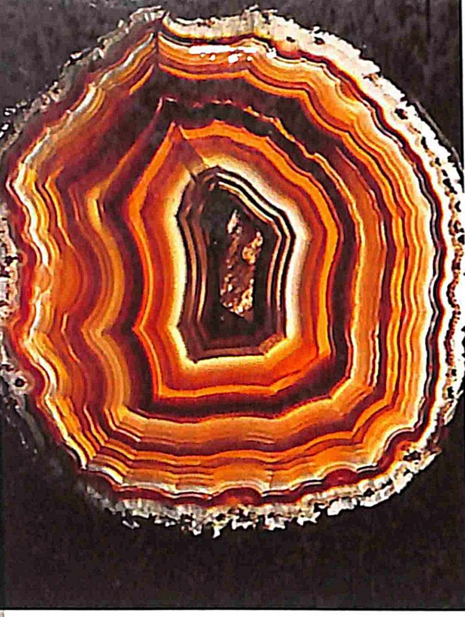
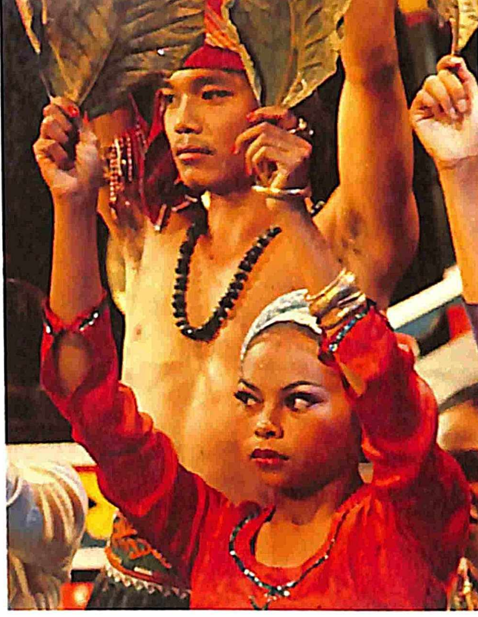
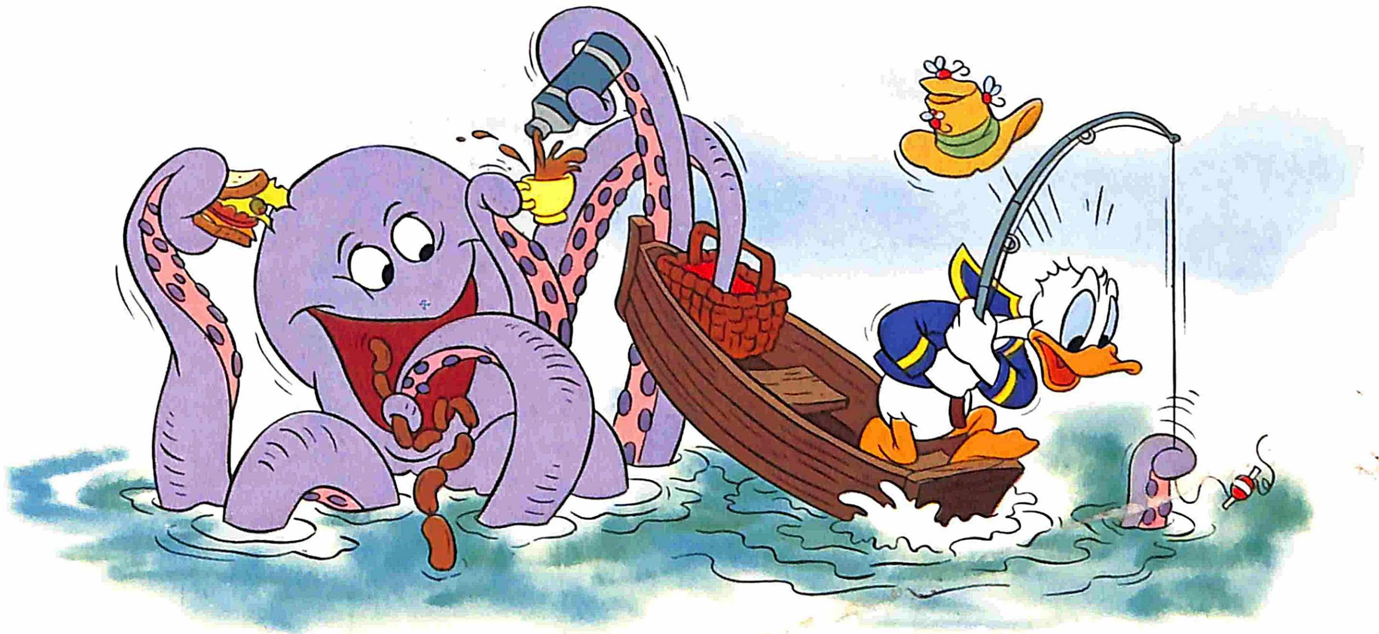

1

Walt Disney

İLK ANSİKLOPEDİM

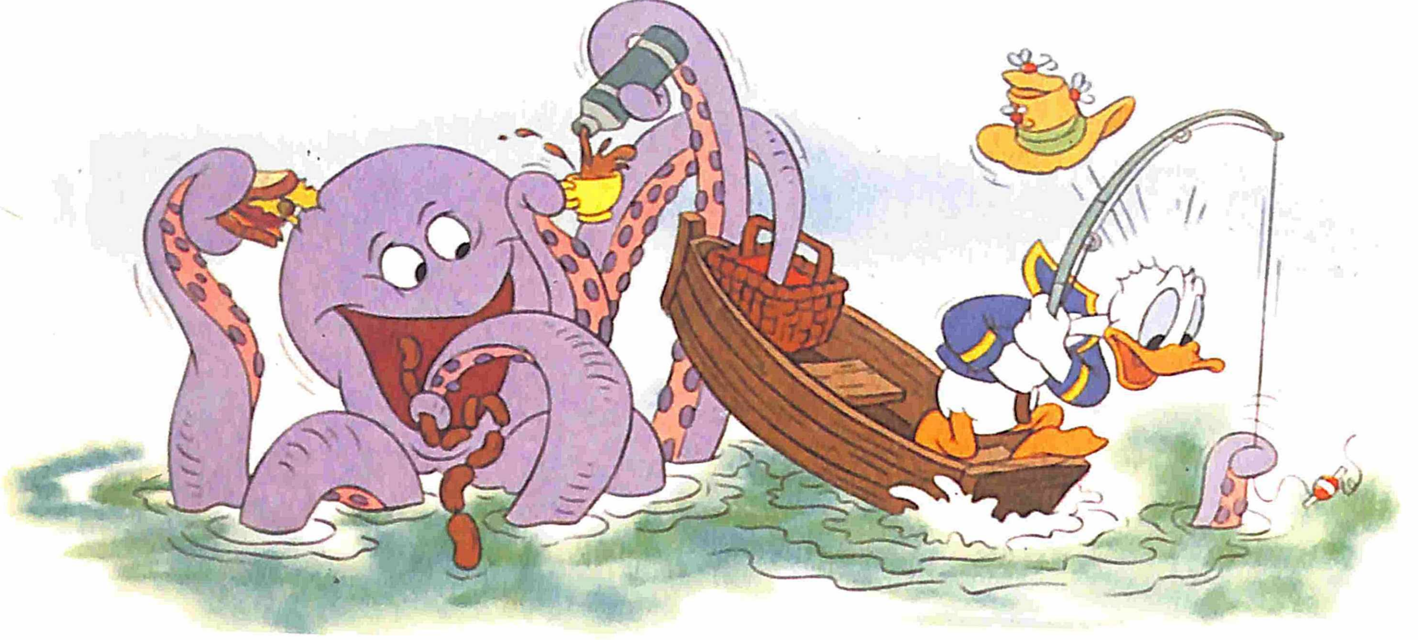
Abasıyanık-Aşı

ADAM

İlk Ansiklopedim

Anadolu Yayıncılık A.Ş. adına sahibi: İnci Asena
Yayın Yönetmeni: Ayla Ortaç
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Sevgi Tuncel

İlk Ansiklopedim
Yayımlayan: Anadolu Yayıncılık A.Ş./Adam Yayınları, 1992
Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii 57/2
Maslak 80725 İstanbul

ISBN: 975-418-164-0

92.34.Y.0016.437

Baskı: Ana Yayıncılık A.Ş. Mayıs 1992

Walt Disney

İLK ANSİKLOPEDİM

1

Abasıyanık-Aşı

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş.

Önsöz

İlk Ansiklopedim'i tanıtırken hem çocuklara, hem de anne babalara sesleniyoruz. Çünkü asıl okurlarımız olan çocukların bu ciltleri ve eğlenerek bilgilenmenin keyfini anne babalarıyla paylaşacaklarına inanıyoruz. Çocuklar bu ciltleri kullanmaya başlarken anne babalarından yardım isteyeceklerdir. Daha sonra da, arada bir, anlamadıkları bir sözcüğü ya da kavramı soracaklardır.

İlk Ansiklopedim çocuklar için eşsiz bir eğitim aracıdır. Özellikle bugünün çocuğu için hazırlanmıştır. Bilgi edinmeye hevesli, merakını yenemeyen, araştırıcı zihninde oluşan sorulara yanıt arayan çocukların ilk kaynağıdır.

İlk Ansiklopedim bazı ayırıcı özellikler taşıyor:

1. Bu ciltler dört ile on yaşları arasındaki çocuklar için tasarlandı. Görüntünün çocuk için taşıdığı önem dikkate alınarak ansiklopedide 1.500'den fazla renkli fotoğraf ve çizime yer verildi; hiçbir başlık resimsiz bırakılmadı. Fotoğraflar, çizimler ve Disney kahramanlarının yer aldığı resimler, çocuğun her konuyu gözünde canlandırabilmesi amacıyla, titizlikle seçildi. Okumayı öğrenmiş çocuklar basit bir dille yazılmış, ama bilgi veren metinleri zevkle okuyarak birçok karmaşık konunun özünü kavrayabileceklerdir. Daha küçükler ise bu renkli sayfaları karıştırdıklarında, ilgilerini çeken pek çok resim bulacak, dünyaya ilişkin bilgi hazinelerini zenginleştireceklerdir.

Disney resimleri çocukların öğrenmekten zevk almasını sağlamak için kullanılmıştır. Sevilen Disney karakterlerine yer veren bu eğlenceli görüntüler, bilgilerin kolayca çocukların aklında kalmasına yardımcı olacaktır.

2. Bu ciltlerde 900'den fazla başlığa yer verilmiştir. Doğa, uzay, spor, bilim, tarih, ülkeler, buluşlar, ünlü kişiler, mimarlık, iletişim gibi dört ile on yaşları arasındaki çocukların ilgi duyabileceği

her konu kapsanmıştır. Çocuğun dört yaşındayken atlayarak geçtiği bir konu birkaç yıl sonra ilgisini uyandıracaktır. Dolayısıyla çocuklar bu ciltleri, öğrenme alışkanlıklarının biçimlendiği yıllar boyunca sürekli kullanacaklardır.

3. Ansiklopedide her başlık için bir işaret, bir simge kullanılmıştır. Her cildin başında da işaretler liste halinde verilmiştir. Bu işaretlerin amacı öğrenmeyi kolaylaştırmaktır. Çocuk bu işaretler aracılığıyla ezberlemeyi değil, bilgiyi geniş gruplar altında sınıflandırmayı öğrenir.

İlk Ansiklopedim çocuk eğitimi konusunda uzmanlaşmış bir ekibin ürünüdür. Çocuk kitapları yayımlayan en saygın kuruluşlardan Grolier ile Walt Disney Company'nin girişimiyle hazırlanmıştır. Karmaşık olguları çocuğa çekici gelecek bilgilere dönüştürebilen yazarların yeteneklerinden yararlanılmıştır. Okunması zor bazı yabancı sözcüklerin okunuşu parantez içinde gösterilmiştir. Metinler, fotoğraflar ve çizimler için çeşitli konuların uzmanlarına danışılmıştır. Daha önce İngilizce ve Fransızca yayımlanan bu benzersiz ansiklopedi Türkçeleştirilirken, Türkiye'ye ve Türk kültürüne ilişkin bilgilerle zenginleştirilmiştir.

İlk Ansiklopedim yepyeni bir eğitim aracıdır. Bilgi dünyasını, çocuğun kendi başına ulaşabileceği hale getirmiştir.
İlk Ansiklopedim'in yayımlandığı öbür Batı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de çocukların olumlu çalışma alışkanlıkları kazanmalarına, yaşamları boyunca koruyacakları bir öğrenme sevgisi ve zevki edinmelerine yardımcı olacağına inanıyoruz.

Adam Yayınları

İşaretler neye yarar?

Bu ansiklopedide her başlığın yanında bir işaret, bir simge göreceksiniz. İşaretler öğrenmeyi kolaylaştırmak için konmuştur. Bunları yol işaretleri gibi düşünebilirsiniz. Belli bir konudaki yazıyı okumaya başlarken işaretine bakarak hangi yöne doğru yol aldığınızı görebilirsiniz. Örneğin *piton* başlıklı yazıya bakarsanız, yanındaki işaret bu hayvanın bir sürüngen olduğunu gösterecektir. Aynı işaret kertenkele, kaplumbağa ve yılanın da yanına konmuştur, çünkü bunların hepsi sürüngenler grubundandır. Böylece işaretler ansiklopedide bulacağınız bilgileri gruplara ayırmanıza ve kendi aklınızda düzene koymanıza yardımcı olacaktır. Bu işaretlerden bir başka biçimde de yararlanabilirsiniz. Diyelim ki balıklarla ilgili bilgi edinmek istiyorsunuz. Bunun için ansiklopedinizin sayfalarını karıştırmanız ve balık işaretlerinin bulunduğu yazıları okumanız yeterli olacaktır.

Ağaçlar

Amfibyumlar

Balıklar

Bilim

Bitki ve Çiçekler

Böcekler

Dinler

Dinozorlar

Dünya

Dünya Olayları

Eğlence

Ekonomi

Eski Çağ Tarihi

Göl ve Deniz Yaşamı

Hayvan Davranışı

İletişim

İnsan Davranışı

İnsan Vücudu

Kuşlar

Memeliler

Müzik

Sanat ve Edebiyat

Sporlar

Sürüngenler

Ulaşım

Uzay

Ünlü Kişiler

Yakın Tarih

Abasıyanık, Sait Faik

Sait Faik Abasıyanık (1906-1954), Türkiye'nin en büyük öykü yazarlarından biridir. Öyküleri doğa ve insan sevgisiyle doludur.

Sait Faik daha öğrenciliğinden başlayarak başına buyruk bir yaşam sürdü. En çok insana yaşama ve edebiyata önem verdi. Yazarlıktan başka bir iş yapmadı. Kitaplarında İstanbul'un çok sevdiği doğasını, kuşlarını, balıklarını, çalışkan ve dürüst insanlarını, kimsesiz çocuklarını anlattı.

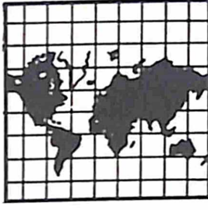
Çağdaş edebiyata katkılarından ötürü 1953'te, Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Mark Twain Derneği'ne onur üyesi seçildi. 11 Mayıs 1954'te İstanbul'da ölen Sait Faik'in öykülerini yazdığı Burgazada'daki evi bugün müzedir. Her yıl en beğenilen öykü kitabına Sait Faik Hikâye Armağanı verilmektedir.

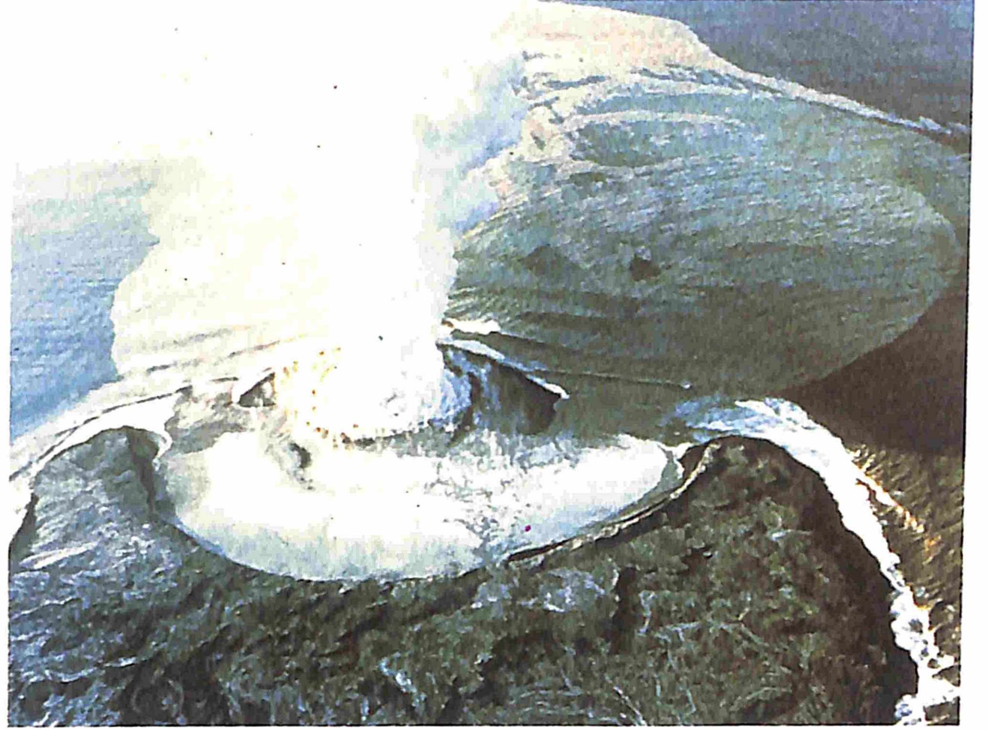
■ Bakınız *Twain, Mark.*

Sait Faik'in öykülerinde engin bir insan sevgisi ve coşkulu bir yaşama sevinci görülür.

Ada

Resimde Büyük Okyanus'taki İvo Adası yakınlarında, suyun altındaki bir yanardağ patlaması görülüyor. Patlamanın sonucunda küçük bir ada oluşuyor.

Ada her yanı suyla çevrili kara parçasıdır. Bazı adalar öyle küçüktür ki, üstlerinde yalnızca deniz kuşları yaşar. Daha büyük adalarda ise bütün bir ülke yer alabilir. Atlas Okyanusu'nun kuzeyindeki Grönland dünyanın en büyük adasıdır.

Adalar çeşitli biçimlerde oluşur. Kıtaların yakınındaki bazı adalar eskiden bu kıtalara bağlıydı. Sonra deniz düzeyi yükselince bağlantı yerleri sularla örtülerek kıtadan ayrıldılar. İstanbul'daki Adalar da Marmara Denizi'nin yükselmesiyle oluşmuştur.

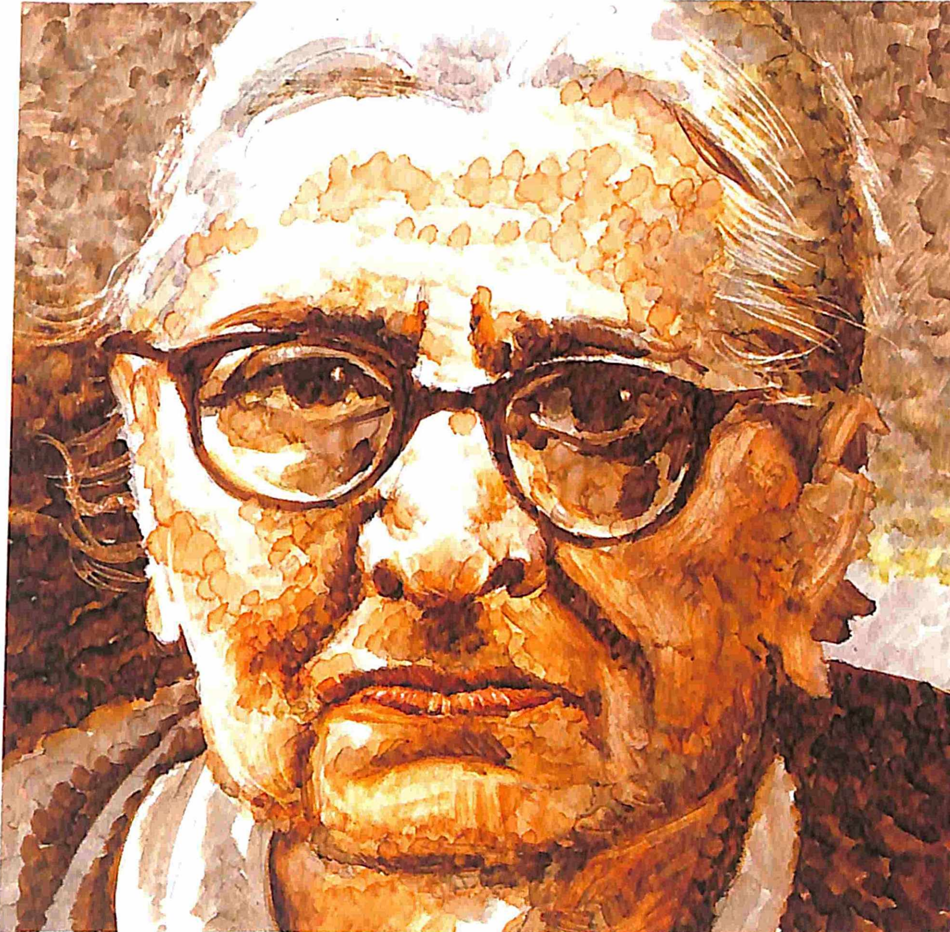
Okyanusların ortalarındaki çok sayıda ada ise hiçbir zaman bir kıtaya bağlı olmamıştır. Bunlara okyanus adaları denir ve bazıları sualtında kalmış yanardağların doruklarından oluşur. Büyük Okyanus'taki Hawaii Adaları böyledir. Bir de mercan adaları vardır. Bunlar büyük ölçüde, mercan denen mini mini deniz hayvanlarının iskeletlerinin milyonlarca yıl boyunca yığılarak birikmesinden oluşmuştur.

■ Bakınız *mercan; yanardağ.*

Adıvar, Halide Edip

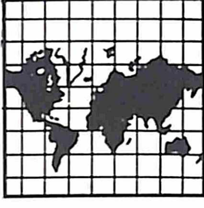

Halide Edip Adıvar (1882-1964), siyasal yaşamı ve romanlarıyla ünlü bir yazardır. Anneannesinden öykü ve masallar dinleyerek büyüdü. Babasının etkisiyle de Batılı gibi yetişti. 1901'de Üsküdar Amerikan Kız Koleji'ni bitirdi. 1919'da Yunanlılar İzmir'i işgal edince İstanbul'da Sultanahmet'te düzenlenen mitingde heyecanlı bir konuşma yaptı. Anadolu'ya geçerek Kurtuluş Savaşı'na katıldı. Atatürk ona onbaşı rütbesi verdi. Savaş izlenimlerini *Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye* gibi romanlarında yansıttı. En çok okunan romanı *Sinekli Bakkal*'da ise Doğu ve Batı kültürlerini karşılaştırdı. İstanbul Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı dersleri veren Adıvar, 1950-1954 arasında İzmir milletvekilliği yaptı. 9 Ocak 1964'te İstanbul'da öldü.

Halide Edip Adıvar Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının ilk romancılarından biridir.

Afrika

Afrika dünyanın ikinci büyük kıtasıdır. Kapladığı alan 30.308.252 kilometrekaredir. Dünyanın en uzun ırmağı olan Nil ve en büyük çölü olan Sahra Afrika'dadır.

19. yüzyılda Afrika'yı keşfetmeye başlayan Avrupalılar buraya Kara Kıta adını verdiler.

1. BATI SAHRA
2. GAMBİA
3. GİNE-BİSSAU
4. SİERRA LEONE
5. TOGO
6. BENİN
7. EKVATOR GİNESİ
8. KABİNDA
9. RUANDA
10. BURUNDİ
11. MALAVİ
12. SVAZİLAND
13. LESOTHO
14. CİBUTİ

Zamanla Afrika ülkelerinin çoğu Avrupa ülkelerinin sömürgesi oldu ve 1950'lere değin sömürge yönetimi altında kaldı. Günümüzde ise Afrika ülkelerinin çoğu bağımsızdır.

Afrika'da çeşitli iklim koşullarına ve yüzey şekillerine rastlanır. Çöller kumlarla kaplı ve kuraktır. Buralarda tilkiler ve tavşanlar yaşar. Orta Afrika'daki sık ormanlar çok yağış alır; bu sıcak bölgede maymunlar, şempanzeler ve goriller yaşar. Savan denen geniş çayırlarda antilop, zebra, zürafa, aslan, fil ve suaygırı gibi hayvanlar barınır. Devekuşu, piton, kobra ve timsahın da yurdu Afrika'dır. Bu zengin yabanıl yaşamı gözlemek ve görüntülemek isteyenler için Orta ve Güney Afrika'ya geziler düzenlenir.

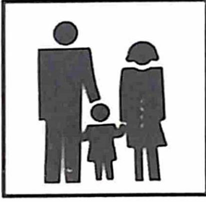
Afrika büyüleyici görüntüleriyle ünlüdür. En yüksek noktası Tanzanya'daki Kilimanjaro Dağı'nın (5.895 m) görkemli doruğudur.

■ Bakınız *Afrika kültürü; Güney Afrika; Kuzey Afrika; Mısır; Sahra.*

Afrika savanlarında hayvanlar özgürce dolaşır. Bu yabanıl hayvanları görüntülemek isteyen turistler, fotoğraf çekmek için geziye çıkarlar.

Afrika Kültürü

Bazı kabilelerde kötü ruhları kovmak, yağmur duasına çıkmak ya da ataları saygıyla anmak için maskeler yapılır.

Afrika'da pek çok insan kabileler halinde yaşar. Kıtada kabile dinleri yaygındır. Ayrıca Müslüman ya da Hıristiyan Afrikalılar da vardır. Kabile üyeleri aynı kasaba ya da köyde yaşar. Bir örnek giysiler giyer ve aynı yemekleri yer. Genellikle hepsi aynı dili konuşur. Kabileyi bir reis ya da erkeklerden oluşan kurul yönetir. Her kabile kendi yasalarını yapar.

Afrika kültürünü yaratan bu çeşitli kabilelerdir. Kabile halkı atalarının onları koruduğuna inanır ve onlara tapar. Her kabilenin tanrıları başkadır.

Siyah Afrikalılar'ın dinlerinde müzik çok önemlidir. Her kabile kendi şarkılarını yaratır.

Kabile üyeleri Aslanlar Gecesi'nde maske takıp dans eder. Bu tören oğlan çocukların erkekliğe geçişini kutlamak için düzenlenir.

Afrika törenlerinde temel çalgı davuldur. Davul ayrıca öteki kabilelerle haberleşmede kullanılır.

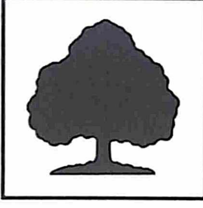
Bazı şarkılar dua etmek, bazısı ölen yaşlılar ya da yeni doğan bebekler içindir. Davul gibi çalgıların ritmine uyarak herkes dans eder, şarkı söyler.

Afrika dinlerinde sanat da büyük önem taşır. Sanatçılar reisleri, tanrıları ya da kabilenin kutsal ruhunu canlandıran heykeller yaparlar; malzeme olarak da yaş ağaç ya da metal kullanırlar. Günlük kullanım için ağaçtan oydukları kâseler, kaşıklar ve ördükleri sepetler de özgün el sanatı ürünleridir. Törenlerde maskeler ve takılar kullanılır. Değişik günler için de ayrı takı ve maskeleri vardır. Rengârenk boncuklarla bezeli takılar kişinin yaşını ya da zenginliğini gösterir. Dokumacılık ve çömlekçilik de önemli el sanatlarıdır.

Afrika edebiyatı halk öykülerine ve efsanelere dayanır. Bunların çoğu yazılı değildir; kabile büyüklerince çocuklara anlatılır. Böylece öyküler kuşaktan kuşağa aktarılır. Daha çok kabilenin tarihine ilişkin olan öyküler anlatılırken de müzik eşliğinde dans edilir.

■ Bakınız *Afrika*.

Ağaç

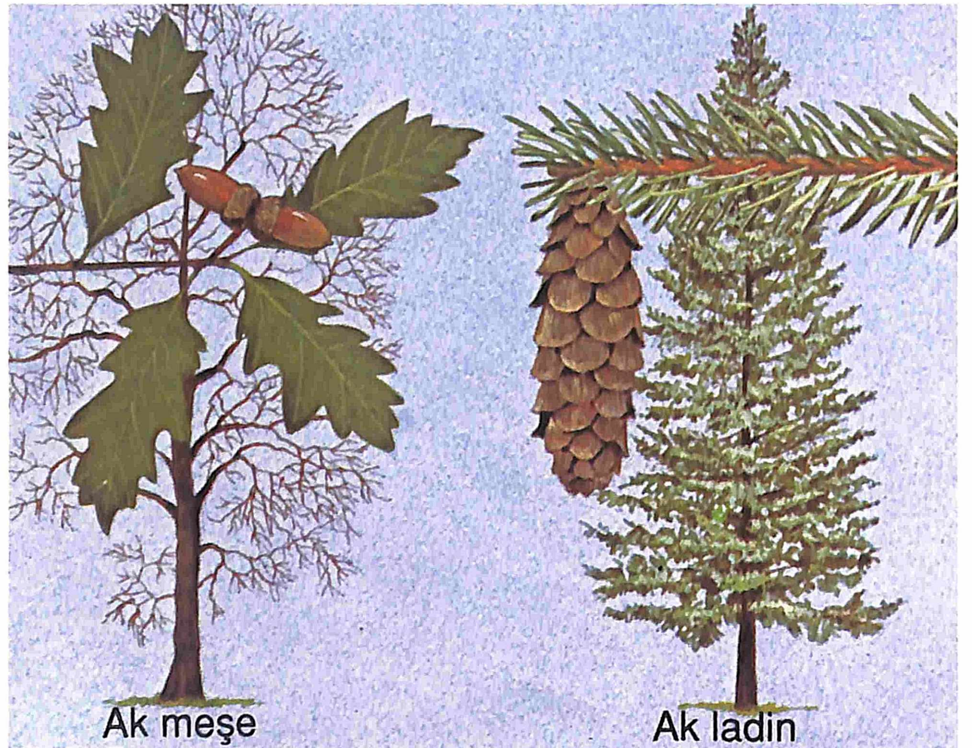

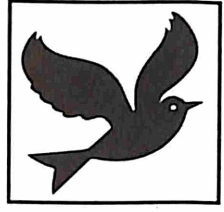
Ağaç yaprakları gürültüyü emer. Kökleri ise toprak kaymasını önlemeye yarar.

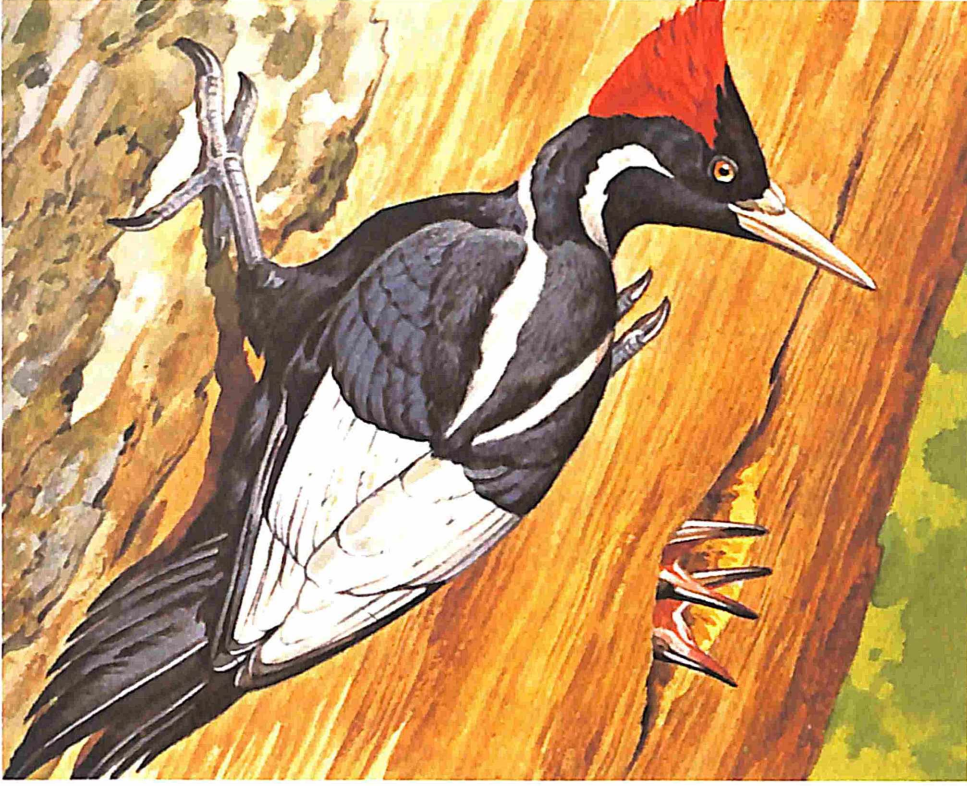
Ağaçlar uzun boylu, odunsu bitkilerdir. Öbür bitkilerden daha fazla boy atarlar, çünkü gövdeleri güçlüdür. California'da boyu 90 metreyi aşan kızılağaçlar vardır. Ağaçlar genellikle uzun ömürlüdür; bazısı binlerce yıl yaşar. Herdemyeşil ağaçlar yapraklarını yıl boyunca hiç dökmez. Bir de yaprakdöken ağaçlar vardır. Bunların yaprakları sonbaharda dökülür; ilkbaharda yeniden çıkar. Ağaç büyüdükçe gövdesi genişler. Her yıl eklenen yeni tabaka, ağaç kabuğunun altında iç içe halkalar oluşturur. Ağaç kesilecek olursa bu büyüme halkaları kolayca görülebilir.

Ağaçların yararları saymakla bitmez. İnşaatlar için kereste, kâğıt yapımı için hammadde, yemek için taze meyveler, ayrıca kauçuk gibi çeşitli ürünler hep ağaçlardan sağlanır.

Ağaçkakan

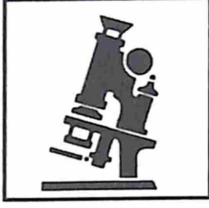
Ağaçkakanlar kanca gibi kıvrık, sivri tırnaklarıyla ağaç gövdelerini sıkıca kavrar. Kısa, sert kuyrukları gövdelerine destek olarak tırmanmayı kolaylaştırır.

Ağaçkakanlar uzun, keskin ve güçlü gagalarıyla ağaçları delerek derin oyuklar açan kuşlardır. Yeryüzünde 200'ün üstünde ağaçkakan türü vardır. Bunlar Avustralya, Yeni Gine ve Madagaskar dışında, dünyanın bütün ormanlık bölgelerinde yaşar. Ağaçkakanların tüyleri parlak, çoğunlukla da siyah, beyaz, yeşil ve kırmızı renklidir. Ağaçları yuva yapmak ve beslenmeleri için gerekli böcekleri bulmak amacıyla gagalarlar. Bazı ağaçkakanlar böcek bulmak için gagalarıyla toprağı da kazar.

Ağaçkakanlar böcekleri çok uzun dilleriyle yakalar. Dillerinin ucunda fırça gibi sert tüyler vardır. Bazılarının dili gene böcek yakalamaya yarayan yapışkan bir sıvıyla örtülüdür.

Ağırlıklar ve Ölçüler

Cisimleri tartmak ve ölçmek için standart uzunluk, ağırlık ve hacim ölçüleri kullanılır. Bir nesnenin eni ve boyu, ağırlığı ve ne kadar yer kapladığı bunlarla ölçülür. Tartma ve ölçme hem sanayi ve ticarette, hem de bilimsel çalışmalarda büyük önem taşır.

Eskiden insanlar ağırlık ölçüsü olarak tahıl taneleri ya da taş gibi birimler kullanırlardı. Uzunluk ölçülerinde ayak, kol, parmak gibi vücut bölümlerini temel almışlardı. Osmanlı döneminde kullanılan arşın böyle bir uzunluk ölçüsüydü.

Ölçüm bilimine metroloji denir. Metre sistemi İngiliz sisteminden daha yenidir. Bütün birimleri 10 sayısının katları olarak belirtilebildiği için de kullanılması daha kolaydır.

Bugün dünyada başlıca iki tartma ve ölçme sistemi kullanılmaktadır. Bunlardan biri olan İngiliz sisteminde uzunluklar fut (çoğulu fit), ağırlıklar paund, hacim ise galonla ölçülür. Öbürü Türkiye'de de kullanılan metre sistemidir. Bu sistem Fransa'da ortaya çıkmış ve 1797'de uygulamaya konmuştur. Bugün dünyadaki bütün bilim adamlarının kullandığı metre sisteminde uzunluk birimi metre, ağırlık birimi kilogram, sıvı hacim birimi ise litredir.

Ağırlıklar ve Ölçüler

12 inç

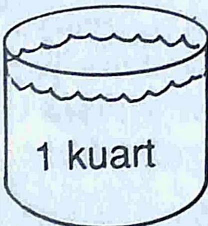
1 fut

100 santimetre

1 metre

1paund

1 kilogram

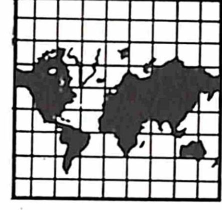

1 inç = 2,54 santimetre
1 santimetre = 0,3937 inç
1 fut = 0,3048 metre
1 metre = 3,2808 fit
1 mil = 1,609 kilometre
1 kilometre = 0,621 mil

1 paund = 0,4536 kilogram
1 kilogram = 2,2 paund

1 kuart = 0,946 litre
1 litre = 1,057 kuart
1 galon = 3,785 litre
1 litre = 0,264 galon

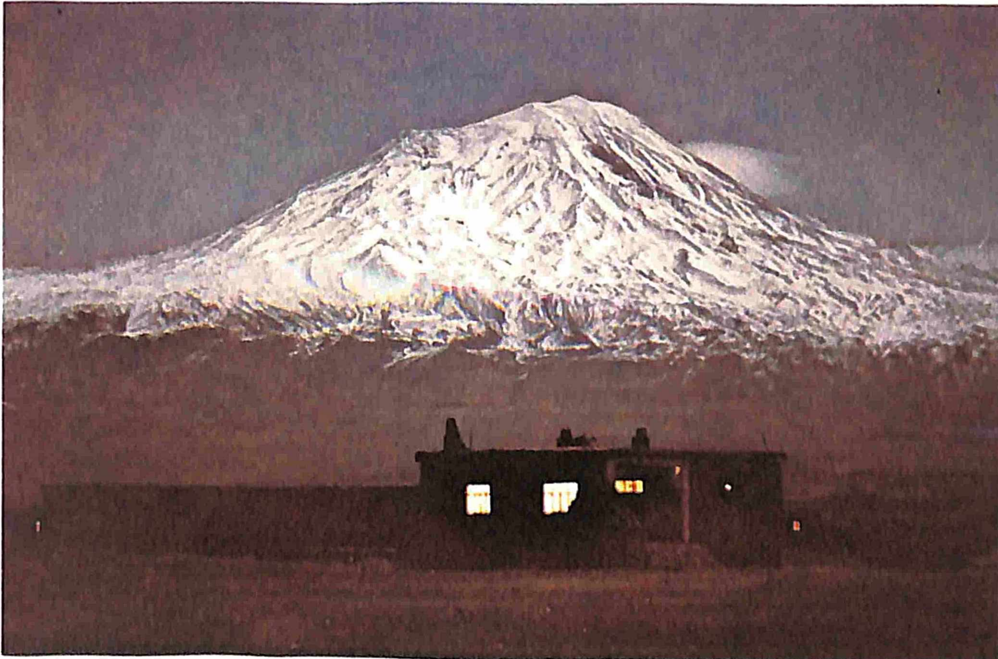
Ağrı Dağı

Doğu Anadolu'daki Ağrı Dağı'nın doruğu Türkiye'nin en yüksek noktasıdır. Sönmüş bir yanardağ olan Ağrı, iki kütleden oluşur. Iğdır'ın güneydoğusundaki Büyük Ağrı Dağı'nda (5.137 m) Türkiye'nin en büyük buzulu vardır. Küçük Ağrı Dağı (3.896 m) İran sınırı yakınındadır. Her ikisi de çıkan lavların üst üste yığılmasıyla oluşmuştur.

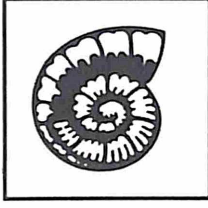
Ağrı Dağı'yla ilgili birçok efsane vardır. Örneğin, Hıristiyanlar'ın kutsal kitabına göre, insanların yozlaştığını gören Tanrı, büyük bir sel baskını yaratmaya karar verir. İnsan soyunun sürdürülmesi için de günahsız biri olan Nuh'u seçer. Ona büyük bir gemi yaparak içine ailesiyle birlikte tüm hayvanlardan birer çift bindirmesini söyler. Herkes gemiye bindikten sonra dünya sular altında kalır. Sular çekilince Nuh'un gemisi Ağrı Dağı'nda karaya oturur. Kuran'da belirtildiğine göre ise Nuh'un gemisinin karaya oturduğu yer Cudi Dağı'dır. Birçok kişi Nuh'un gemisini bulmak için Ağrı Dağı'nda araştırmalar yapmıştır.

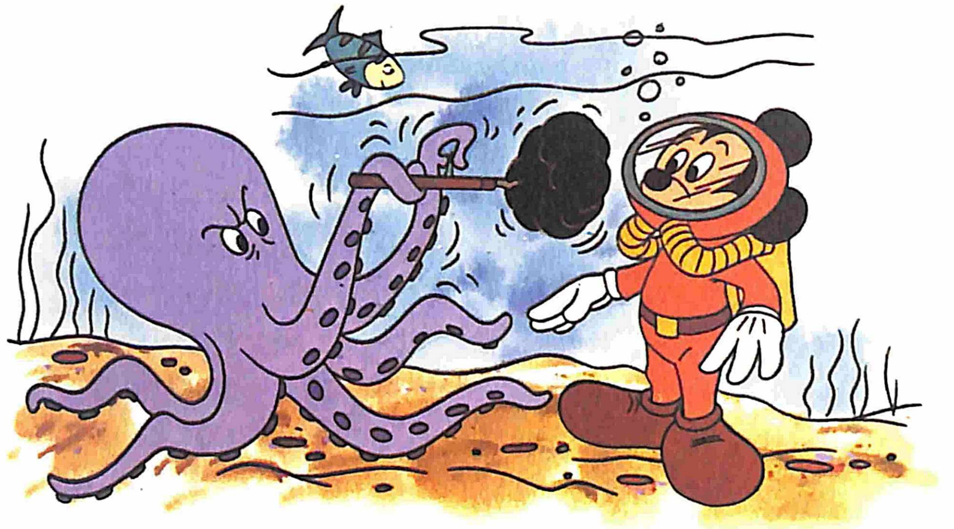
■ Bakınız *buzul; yanardağ.*

Ağrı Dağı'nda 4.000 metrenin üstündeki yerler sürekli karla kaplıdır.

Ahtapot

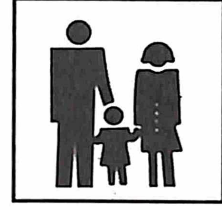
Ahtapot huni biçimindeki bir uzantısından mürekkep denen koyu renkli bir sıvı püskürtür. Böylece suyu bulandırarak köpekbalığı gibi düşmanlarından kaçabilir. Birçok ahtapot çevreye uyacak biçimde renk değiştirerek düşmanlarından gizlenir.

Ahtapot sekiz kollu bir deniz hayvanıdır. Yumuşakçalar grubundandır. Kemiksiz, yumuşak, torba gibi bir gövdesi vardır. Ahtapotlar, kutuplara yakın sular dışında, bütün denizlerde görülür. En büyüklerinin ağırlığı 45 kilogram, kol uzunluğu 5 metre kadardır, ama boyu 5 santimetreden kısa olanlar da vardır. Her kolda vantuz ya da çekmen denen iki sıra yuvarlak emici bulunur. Ahtapot bu çekmenler yardımıyla yakaladığı sert maddelere sıkıca yapışır. Genellikle küçük balıklar ve yengeç gibi kabuklularla beslenir.

■ Bakınız *yumuşakçalar.*

Ahtapotlar güçlü çeneleriyle avlarının kabuklarını kırar. Dünyanın pek çok yerinde insanlar yemek için ahtapot avlarlar.

Aile doğum ya da evlilik yoluyla aralarında bağ kurulmuş insanlardan oluşur. İnsan bir ailenin üyesi olarak doğabilir ya da evlilik yoluyla o aileye katılabilir. Örneğin kardeşler aynı ailenin üyeleri olarak doğarlar; enişteler, yengeler, baldızlar, kayınbiraderler ise aileden biriyle evlenerek akraba olurlar.

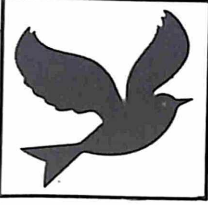
Aile denince ilk akla gelen anne, baba ve çocuklardır. Buna çekirdek aile denir. Çekirdek ailelerde bireyler çoğunlukla birbirine çok yakındır. Bazen tartışırlar, ama her zaman birbirlerini sevmeye ve korumaya hazırdırlar. Çekirdek aile değişik biçimlerde olabilir. Evli çift anlaşamayıp boşanabilir; anne ya da baba ölebilir. Böylece anne-çocuk ya da baba-çocuktan oluşan yeni bir aile tipi ortaya çıkar. Anne yeniden evlenirse, çocuğun üvey babası, baba evlenirse üvey annesi ve belki üvey kardeşleri olacaktır.

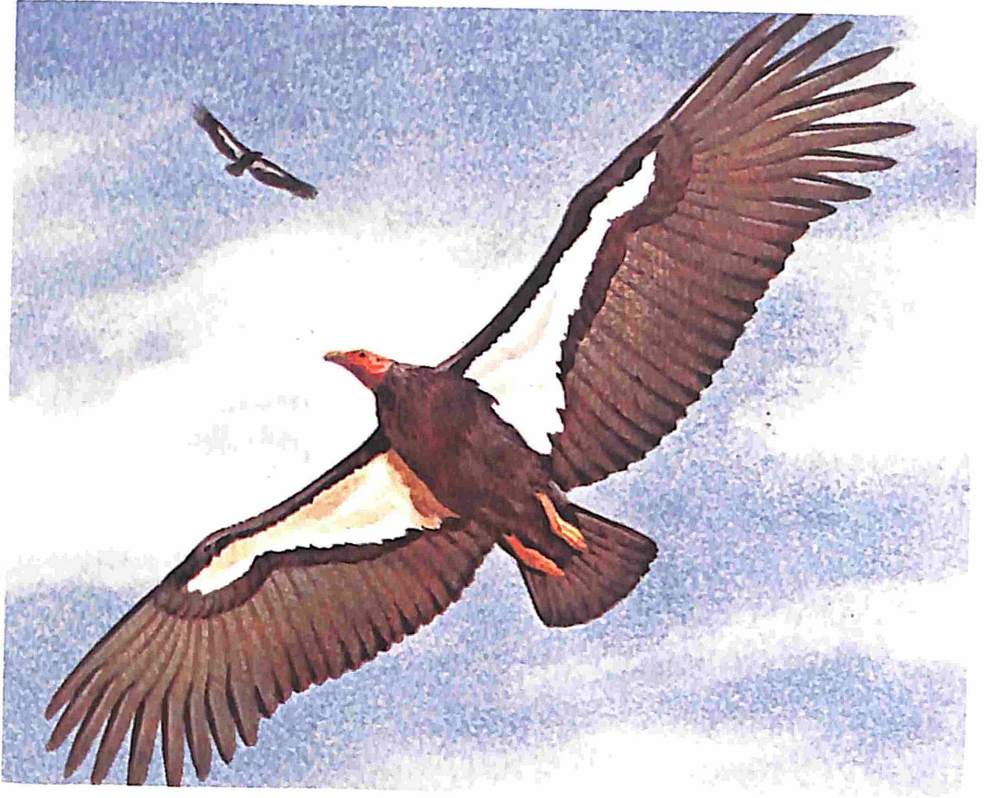
Bir başka aile biçimi de geniş ailedir. Geniş ailede anne ve baba ile onların kızları, damatları, oğulları, gelinleri ve torunları aynı çatı altında yaşayabilir. Çoğu insanın yaşamı boyunca iki ailesi olur. Birincisi doğup büyüdüğü aile, öteki de evlenerek kurduğu ailedir.

Aile bireyleri bir arada yaşar, hatta bazen bir arada çalışırlar. Birlikte pikniğe gitmek, gezip eğlenmek gibi pek çok ortak etkinlikleri vardır.

Akbaba

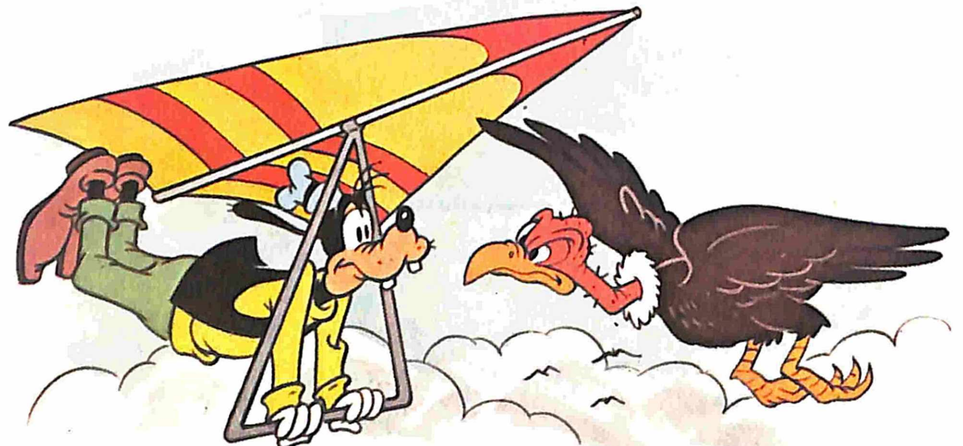

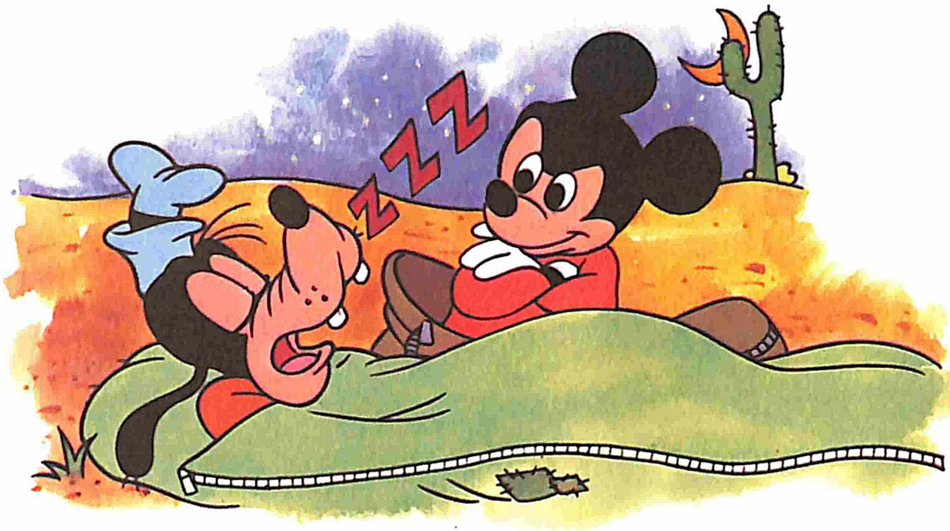

Akbabalar günlerce açlığa dayanabilir. Keskin gözleriyle çok yüksekten yerdeki leşleri görebilirler.

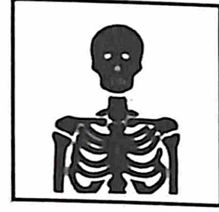
Akbabalar artıklarla ve hayvan ölüleriyle, yani leşlerle beslenen iri kuşlardır. Başlıca iki grubu vardır. Yenidünya akbabaları Kuzey ve Güney Amerika'da yaşar. Güney Amerika'da yaşayan kondor bunlardan biridir. Açılmış kanatlarının arası 3 metreyi aşan kondor, uçabilen kuşların en irilerindendir. Eskidünya akbabaları kartala ve şahine benzer. Bunlar Avrupa'nın güneyinde, Afrika'nın bazı bölgelerinde ve Asya'da yaşar. Akbabalar leşleri yiyerek doğanın temiz kalmasını sağlar. Böylece pislik ve hastalık yayılması önlenir.

Akbabalar havada kanatlarını çırpmadan saatlerce kalabilir. Geniş kanatları ve uzun kuyruk tüyleri sayesinde sıcak hava akımlarından yararlanarak rahatça yükselebilirler.

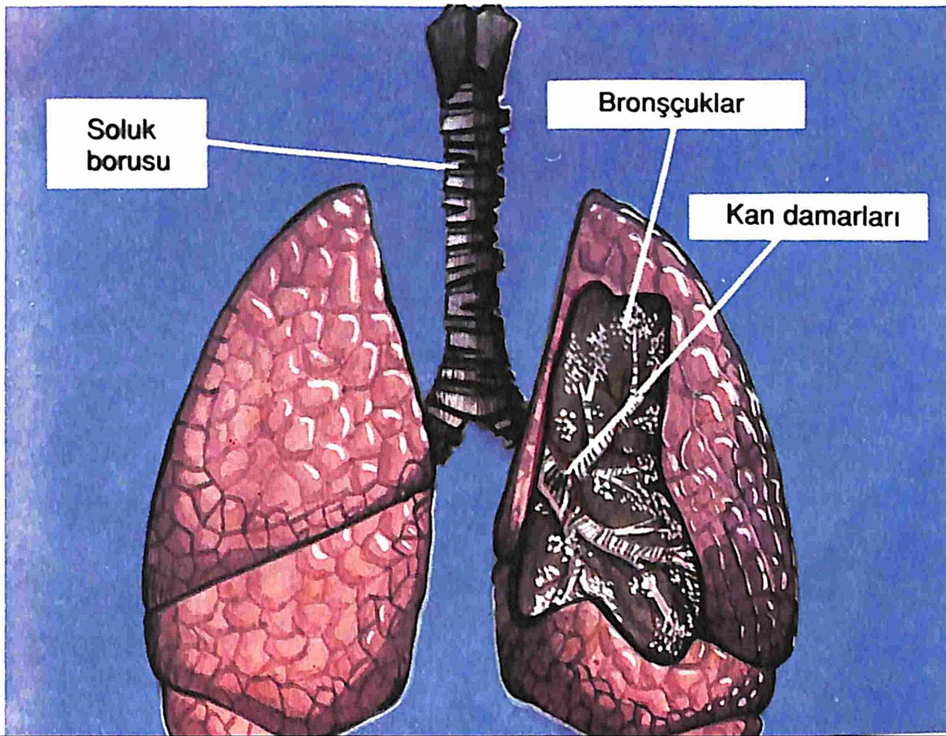
Akciğer

Soluk alıp vermek insan uyurken bile aksamayan mekanik bir süreçtir.

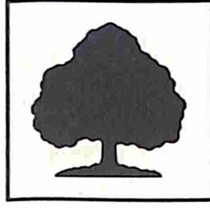
Akciğer soluduğumuz havadan oksijen almamızı sağlayan organdır. Memelilerin ve kuşlarla sürüngenler de içinde olmak üzere, karada yaşayan bütün omurgalı hayvanların akciğerleri vardır. Balıklar gerekli oksijeni solungaçlarıyla sudan alır. Böceklerde ise, dallanarak bütün dokulara ulaşan soluk boruları vardır.

Bütün omurgalılar gibi insanın da iki akciğeri vardır. Akciğerler göğüs boşluğunda yer alır ve göğüs kafesiyle korunur. Akciğerler sünger gibidir; hava kesecikleri ve incecik kan damarlarıyla doludur. Havadan alınan oksijen kana geçer. Kandaki karbon dioksit akciğerlere gelir ve soluk verdikçe dışarı atılır.

Vücuda burundan ya da ağızdan giren hava, soluk borusundan geçerek akciğerlere ulaşır.

Akçaağaç

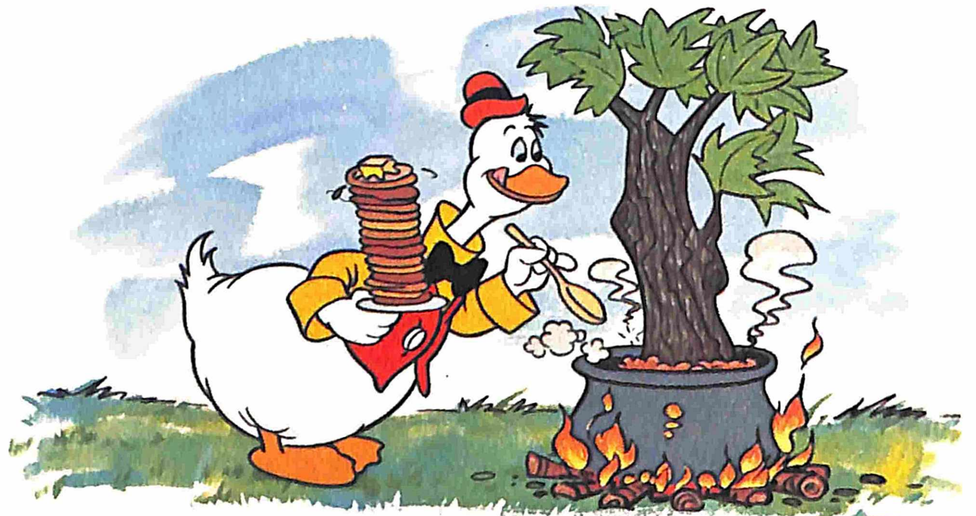

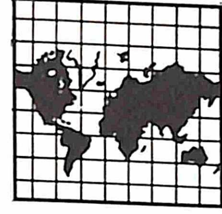

Akçaağaç tohumları genellikle çiftler halinde ve kanadı andıran bir kılıf içinde bulunur.

Akçaağaç en çok kuzey ılıman iklim kuşağında yetişir. Tropik bölgelerdeki dağ yamaçlarında da görülür. Çalı ya da ağaç biçiminde 150 kadar türü vardır. Çin, Japonya, Kanada, ABD ve Avrupa'da yaygındır. Odunu sert ve dayanıklıdır; mobilya, yer döşemesi, alet sapı yapımında kullanılır. ABD'de yetişen şeker akçaağacının özsuyundan şurup ve şeker yapılır. Akçaağaçlar parklara ve yol kenarlarına gölgelik olarak dikilir.

Şeker akçaağacının özsuyu kaynatılarak akçaağaç şurubu elde edilir.

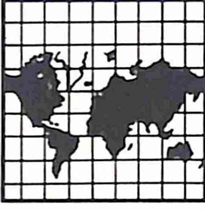
Dünyanın en büyük iç denizi Akdeniz'dir. Asya, Afrika ve Avrupa arasında yer alır. Akdeniz yaklaşık 2,5 milyon kilometrekarelik bir alanı kaplar. En derin yeri, Yunanistan'ın güneyinde 5.121 metreyi bulan çukurluktur. Akdeniz'de binlerce ada vardır. Bunların en büyükleri Sicilya, Sardinya, Kıbrıs, Korsika ve Girit'tir. Tarih boyunca Akdeniz'in çevresinde birçok uygarlık doğmuştur. Gemiler 3 bin yıldır Akdeniz limanları arasında yük ve yolcu taşımaktadır.

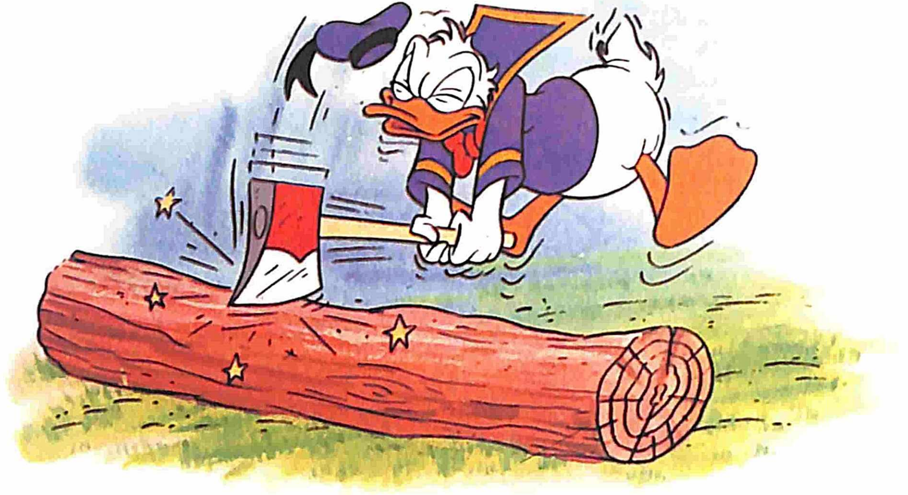
Türkiye'nin güneyindeki Akdeniz kıyıları yer yer çam ormanlarıyla kaplıdır. Birbirinden güzel koylarında plajlar vardır. Akdeniz'de yüzerken insanın gözleri yanar, çünkü suları başka denizlere göre daha tuzludur; Ekvator'a daha yakın olduğu için de sıcaktır. Çevresinde yer alan kentlerin ve fabrikaların atıkları Akdeniz'in kirlenmesine ve deniz canlılarının zarar görmesine yol açmaktadır.

Kaş Yarımadası Türkiye'nin güneyinde, Akdeniz kıyısındadır. Oya gibi işlenmiş kıyıları ve doğal güzellikleri her yıl binlerce turisti buraya çeker.

Akik

Bazı taşlaşmış ağaçlarda akik oluşabilir. Bunlar normal odun gibi kesilemeyecek kadar serttir.

Akik parlak renkli, çok güzel bir taştır. Kuvars denen bir mineralden oluşmuştur. Ametist ve oniks gibi birçok başka değerli taş da kuvars kökenlidir. Akik büyük kayaların içindeki oyuklarda ya da çatlaklarda oluşur. Bazıları mercimek kadar küçüktür; bazılarının genişliği ise 60 santimetreyi geçer. Akiklerin içinde genellikle iç içe renkli halkalar görülür.

Eskiden çocukların oynadığı zıpzıplar akikten yapılırdı. Bugün ise akik mücevher, lamba ayağı, kâğıt ağırlığı gibi nesnelerin yapımında kullanılır.

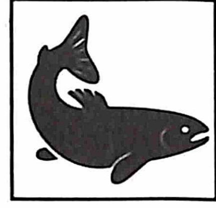
■ Bakınız *değerli taşlar; kuvars.*

En değerli akikler içlerinde rengârenk halkalar bulunanlardır.

Akvaryum

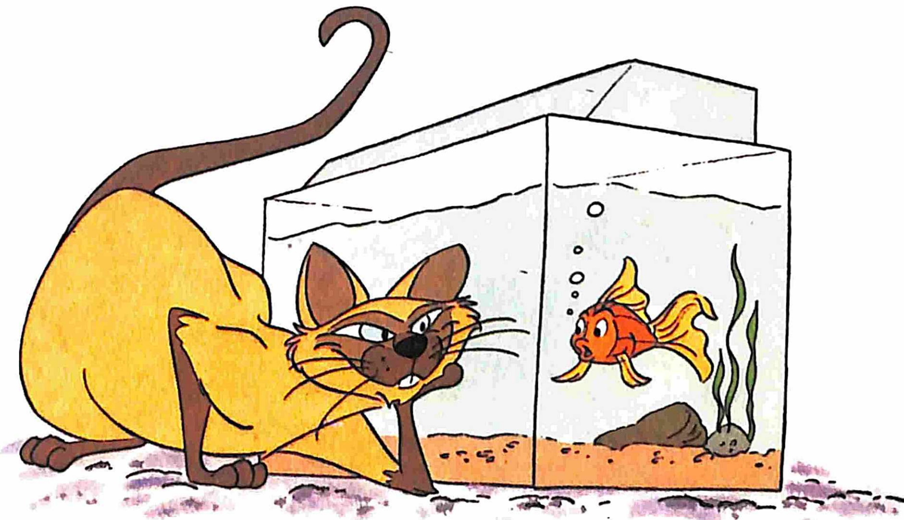

Büyük bir akvaryumda çeşitli tropik balıklar bir arada yaşayabilir.

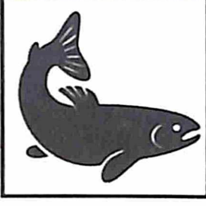
Akvaryum balık ve başka su canlılarını barındırmak için kullanılan camdan bir kaptır. Hayvanat bahçelerinin su hayvanlarına ayrılmış bölümlerine de akvaryum denir. Bu akvaryumlardaki kalın cam bölmeli büyük havuzlarda köpekbalığı gibi yırtıcı balıklar da sergilenir. Ayrıca bilimsel araştırmalar yapılır. Bu tür ilk akvaryum 1853'te İngiltere'nin başkenti Londra'da açılmıştır.

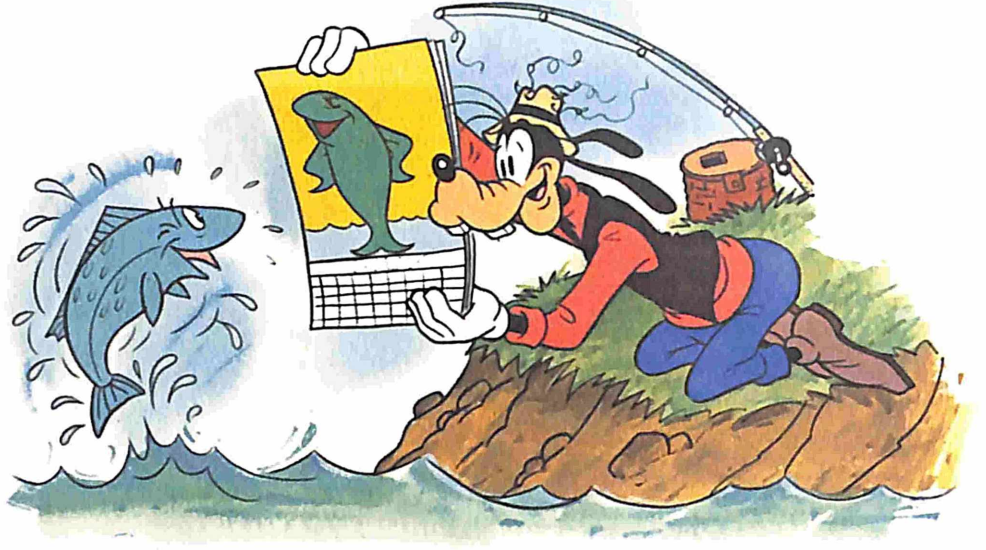
Evlerdeki akvaryumlarda beslenen minik balıkların anayurdu tropik ırmaklardır. Bunlar genellikle rengârenk ve çok güzeldir. Akvaryum balığı satan dükkânlarda 150 kadar farklı tür balık bulunabilir.

Küçük balıklar özenle beslenir ve düşmanlarından korunursa, akvaryumlarında mutlu bir yaşam sürer.

Alabalık

Alabalık böcek avlamak için sudan havaya sıçrar. Balıkçılar da sinek oltaları ile kandırarak alabalıkları avlarlar.

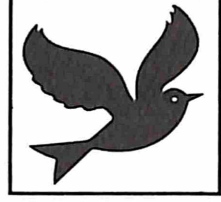
Alabalık sombalığıyla yakın akrabadır. Dünyada pek çok yerde bulunur. Sombalığı gibi küçük pulludur ve kuyruğunun hemen önünde etli bir yüzgeç vardır. Alabalık tatlı sularda yaşar, ama bazısı bir süre için denize açılır. Böcekler, kabuklu hayvanlar, deniz solucanları, küçük balıklar ve balık yumurtalarıyla beslenir. Üreme zamanında dişi alabalık akarsu ağzında bir çukur açarak yumurtalarını bırakır. Erkek balık yumurtaları dölleyince dişisi onları kum ve çakılla örter. Yavrular 4-7 hafta içinde yumurtadan çıkar.

Alabalık spor amacıyla avlanır; eti çok beğenilir. Yakalanması zordur ve oltaya takılınca çok direnir.

Alabalık serin ve temiz tatlı sularda yüzer. Ama denize açılanları da vardır. Dere alası, göl alası, deniz alası, gökkuşağı alası en iyi bilinen türlerindendir.

Alaycıkuş

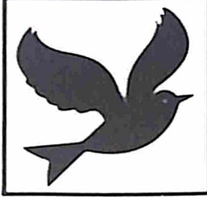
Alaycıkuşlar uzun ve kama biçimli kuyrukları olan orta boy kuşlardır. Kuzey ve Güney Amerika'da, Kanada'dan Meksika ve Arjantin'e kadar uzanan bölgede yaşarlar. Alaycıkuşlar başka kuşların sesini aynen taklit etme yetenekleriyle ünlüdür. Kendi sesleri de son derece melodik ve tatlıdır. Bazen taklit etikleri kuş sesleriyle kendilerininkini karıştırarak yeni melodiler yaratırlar. Alaycıkuş yaklaşık 25 santimetre boyundadır. Üstü koyu gri, göğsü daha açık renktedir. Kanatları siyah üstüne beyaz desenlidir.

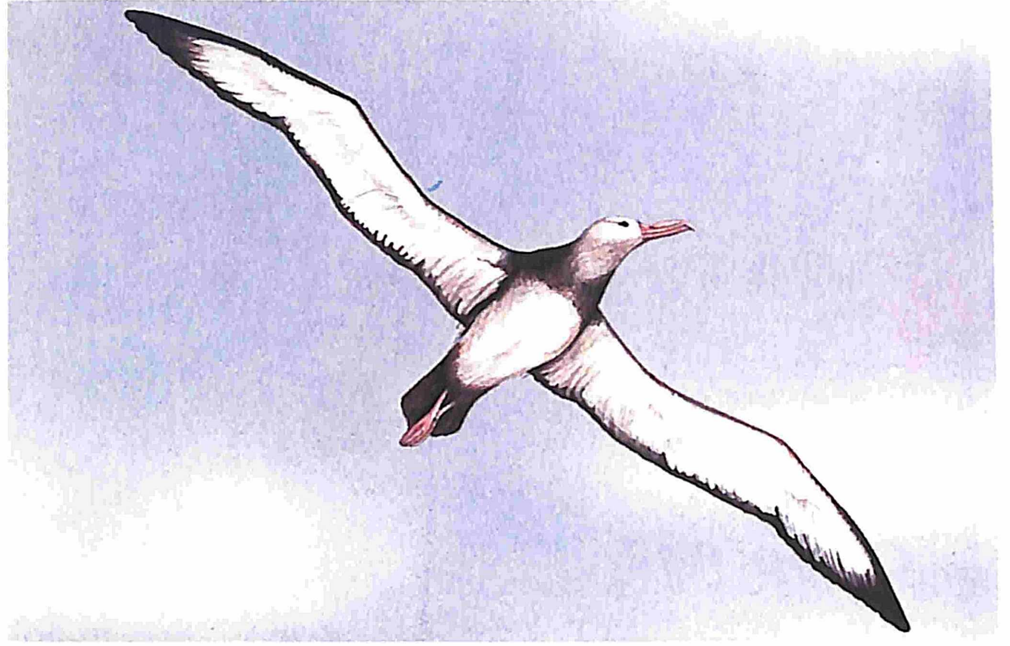
Alaycıkuşlar ağaçlarda, fundalıklarda ve çalılıklarda yuva yapar. Genellikle çevrelerinde yaşayan havyanların sesini taklit eder, örneğin bir kurbağa gibi vıraklayabilirler.

Alaycıkuşlar yeryüzünün en güzel şakıyan kuşları arasında sayılır.

Albatros

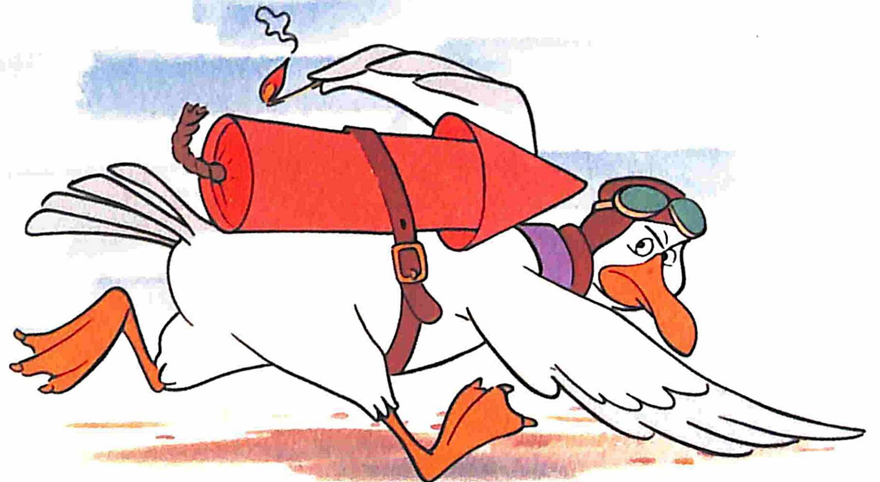

Albatroslar uzun ömürlü kuşlardır. Bazısı 25 yıldan fazla yaşar.

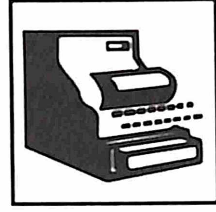
Albatros en iri deniz kuşudur. Daha çok Büyük Okyanus'un güneyinde yaşar. Dünyada 15 kadar türü vardır. En irisi olan gezgin albatrosun kanatlarının uzunluğu bir uçtan öbür uca 3,5 metreden fazladır. Bu kanat açıklığı başka hiçbir kuşta yoktur.

Albatros güçlü kanatlarıyla çok uzun süre havada kalabilir. En şiddetli fırtınalarda uçabilir. Yuva kurmanın dışında, karaya pek uğramaz. Yuva yapmak için çoğu kez doğduğu yere döner. Dişi kuş tek bir yumurta yumurtlar. Yavru albatros yaklaşık sekiz ay sonra uçabilir.

Albatrosun yerden havalanabilmesi için önce hız alması gerekir.

Alet

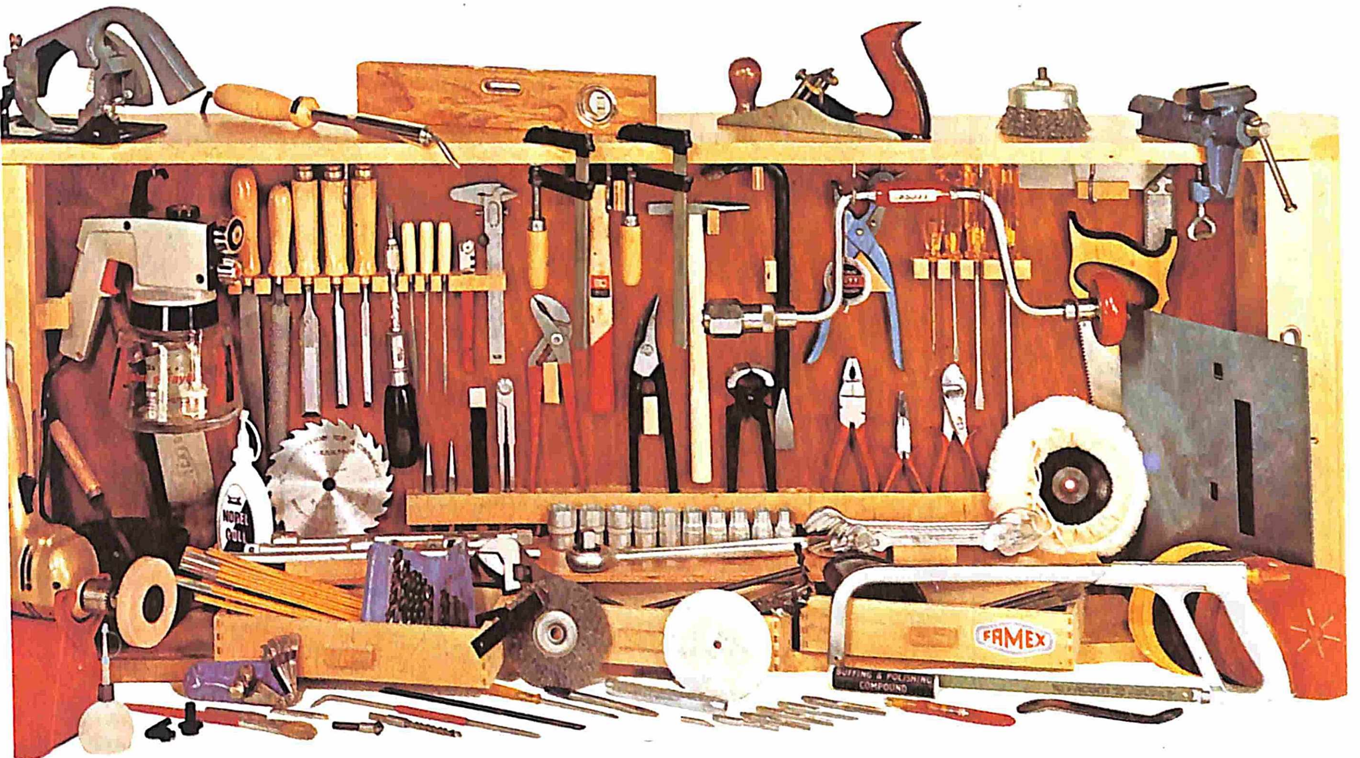

Alet insanların iş yaparken kullandıkları herhangi bir araçtır. Genellikle elde tutulur; elin becerisini, gücünü ve hızını artırır; işi daha kolay ve kusursuz hale getirir. Aletler işlevlerine göre birkaç grupta toplanabilir: Çekiç gibi vurucu, testere ve balta gibi kesici, matkap gibi delici, tornavida gibi çevirici ve döndürücü, bir de kıskaç ya da mengene gibi tutucu aletler vardır.

İnsanoğlu alet yapmaya binlerce yıl önce başladı. İlk aletler sopa, kemik ve taştandı. Taş Çağı insanları çekiç, balta, bıçak ve hatta matkap yapmayı biliyorlardı. Bu aletlerin pek çok işe yaradığını öğrenmiş, ava çıktıklarında bunları silah olarak kullanmışlardı. İÖ 350 sıralarında bazı metallerden de alet yapmaya başladılar. Bugün el aletleriyle yapılan işi çok daha hızlı yapabilen makineler vardır. Matkap ve testere gibi el aletlerinin birçoğu da elektriklidir.

■ Bakınız *makine*.

Çeşitli amaçlarla kullanılmak üzere yapılmış çok çeşitli aletler vardır. Bu alet kutusundaki 199 elektrikli ya da basit el aletiyle her türlü onarım işi yapılabilir.

Alfabe

YUNAN ALFABESİ

ΑΒΓΔΕΖΗΘΙΚΛΜΝΞΟΠΡ
ΣΤΥΦΧΨΩ

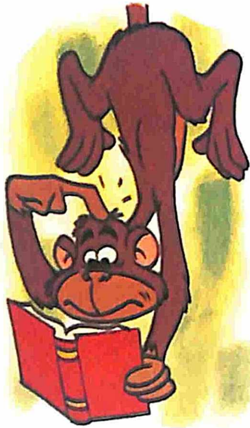
İBRANİ ALFABESİ

אבגדהוזחטיכךלמםנןסעפףצ
ץקרשת

RUS ALFABESİ

АБВГДЕЁЖЗИЙКЛМНОПРСТУФХ
ЦЧШЩЪЫЬЭЮЯ

Yunan, İbrani ve Rus alfabeleri dünyada kullanılan değişik alfabelere örnektir.

Bir dilin yazılışında kullanılan harflerin tümüne birden alfabe denir. Alfabede harfler belirli bir sıra izler. Her harf, o dildeki bir sesin yerini tutar.

Bundan binlerce yıl önce harf yoktu. İnsanlar düşüncelerini anlatmak için resimler çizerlerdi. Başlangıçta bu resimler çok basitti; kim görse ne anlama geldiğini anlayabilirdi. Örneğin göz resmi doğrudan doğruya göz anlamına geliyordu. Daha sonra resim bir düşüncenin simgesi durumuna geldi. Artık göz resmi "bakmak" anlamına da gelebiliyordu. Çinliler, Mısırlılar ve Babilliler karmaşık resimyazılar geliştirdiler. Ama resimyazı pek kolay değildi. İnsanın 600 kadar işareti aklında tutması gerekiyordu.

Fenikeliler dillerindeki her ses için bir işaret kullanarak ilk alfabeyi geliştirdiler. Onlardan bu işaretleri alan Eski Yunanlılar ilk iki harfe *alfa* ve *beta* adlarını verdiler. Alfabe sözcüğü de bu adlardan türetildi. Romalılar Eski Yunan alfabesini benimsediler, biraz değiştirdiler ve birkaç yeni harf eklediler. Bugün kullanılan Latin alfabesi böylece ortaya çıktı. Türkiye'de de 1928'de Latin harfleri benimsenmiştir.

Alkol kimyasal bir maddedir. Sanayide kullanılan en önemli kimyasal maddelerden biridir; pek çok başka maddeyi üretmek için kullanılır. Sıvı ve katı yağları çözebilir. Roketlerde yakıt, otomobillerde antifriz olarak kullanılır. Makyaj malzemesi, ilaç, mürekkep, deterjan ve parfüm üretiminde de alkolden yararlanılır.

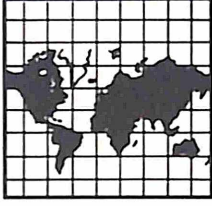
Yüzlerce çeşit alkol vardır. Bunların bazısı su gibi renksiz sıvılardır; bazısı daha kıvamlı, yağ gibi akışkan olur. Katı alkoller de vardır. Zehirli olmayan tek türü, içki üretiminde kullanılan etil alkoldür. Rakı, şarap, bira ve viski gibi içkiler etil alkol içerir. İnsanı sarhoş eden bu içkilerdeki alkoldür. Sürekli alkollü içki içenler zamanla alkolsüz yaşayamaz duruma gelebilir. Bunlara alkolik denir. Alkolikler alkol isteklerini engelleyemezler.

Alkol bazı meyve ve tahıllara maya katılmasıyla elde edilir. Maya katılınca elma ve üzüm suyu gibi sıvılar mayalanır. Mayalanma tahıl ve meyvelerdeki şeker ve nişastanın alkole dönüşmesidir.

Bir alkollü içecek olan şarap bağlarda yetişen üzümden yapılır.

Almanya

Orta Avrupa'da yer alan Almanya, II. Dünya Savaşı'nın sonunda ikiye bölünmüştü. 1991'de yeniden birleşen Almanya'nın başkenti Berlin, nüfusu 79 milyondur.

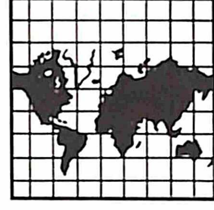
Alman birliği ilk kez 1871'de sağlanmıştı. Daha önce Almanya birçok ayrı devletten oluşuyordu. Bu devletler tek bir yönetim altında birleşince Almanya güçlendi. 20. yüzyılda iki dünya savaşında yenildiyse de kısa zamanda bu yıkımın üstesinden geldi. Almanya bugün dünyanın başlıca sanayileşmiş ülkelerindendir. Demir-çelik sanayisini canlı tutan zengin kömür yatakları vardır.

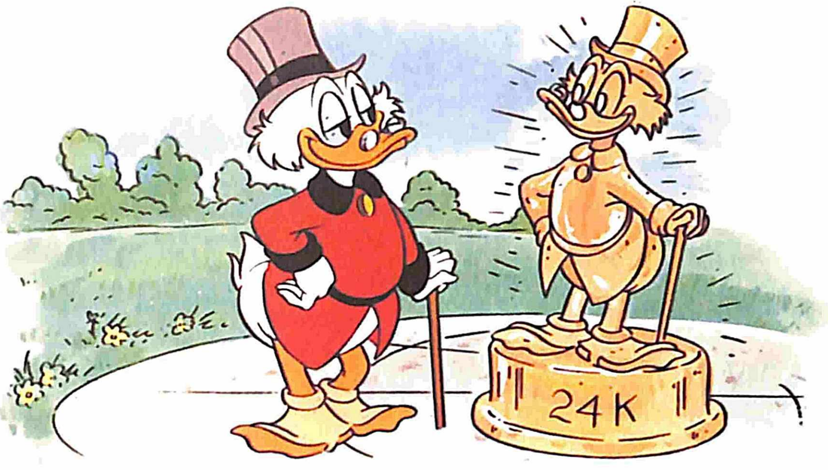
Ülke doğal güzelliklerle doludur. Bavyera Alpleri ve Kara Ormanlar bunlar arasındadır. Almanya dünya kültürüne büyük katkılarda bulunmuş, bilimsel araştırmalara önderlik etmiştir.

■ Bakınız *Avrupa; Doğu Avrupa; Hitler, Adolf.*

Almanya'nın ortaçağda kurulmuş Rothenburg kenti günümüzde en çok ilgi çeken turistik yerlerden biridir.

Altın

Altın yumuşak, parlak sarı renkli, ağır ve çok değerli bir metaldir. Çok eskiden beri hem para yerine, hem de takı ve süs eşyası yapmada kullanılmıştır. Altın az bulunduğu, güzel olduğu ve bazı özel nitelikler taşıdığı için değerlidir. Paslanmaz ve renk değiştirmez. Dövülerek ince levhalar ya da çekilerek ince tel haline getirilebilir.

Saf altın çok yumuşaktır. İşlenebilmesi için başka metallerle karıştırılması gerekir; buna alaşım denir. Saf altın 24 ayardır. Takılarda kullanılan 14 ayar altın genellikle bakır ve gümüş içeren bir alaşımdır.

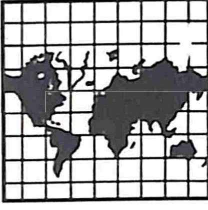
Dünyadaki en büyük altın yatakları Güney Afrika, Kanada, ABD, Rusya ve Kazakistan'dadır.

Altın çok kolay erir ve hemen hemen istenen her biçime getirilebilir.

ABD hükümetinin altın stokları Kentucky eyaletindeki Fort Knox'ta külçeler halinde saklanır.

Amazon Irmağı

Amazon Irmağı Güney Amerika'nın en uzun ve en önemli akarsuyudur. Irmak boyunca yol alan gemiler kıtanın neredeyse bir ucundan öbür ucuna ulaşabilir. Amazon'un kaynağı Peru'dadır. Brezilya'yı aştıktan sonra Atlas Okyanusu'na dökülen ırmağın uzunluğu 6.400 kilometreye yakındır. Amazon'a katılan 200'den fazla ırmak vardır. 1541'de ilk kez bir İspanyol kâşifin dolaştığı Amazon Irmağı hâlâ önemli bir ticaret yoludur. Irmak boyunca yük taşıyan gemiler bölge halklarına yiyecek, alet, giysi sağlar. Amazon ormanlarından da hayvan derisi, Brezilyacevizi ve kereste gibi yükler alırlar.

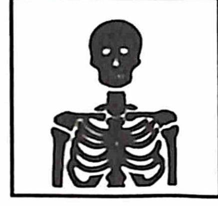
Amazon Irmağı'nda yırtıcılığıyla ünlü pirana balıkları ve timsahlar yaşar. Çevredeki sık ormanlar maymunların, papağanların ve anakonda denen yılanların yaşama ortamıdır. Yağmur mevsiminde ırmak çoğu kez taşar. Çevre toprakları su altında bıraktığında Yerliler Amazon'a Irmak Denizi derler.

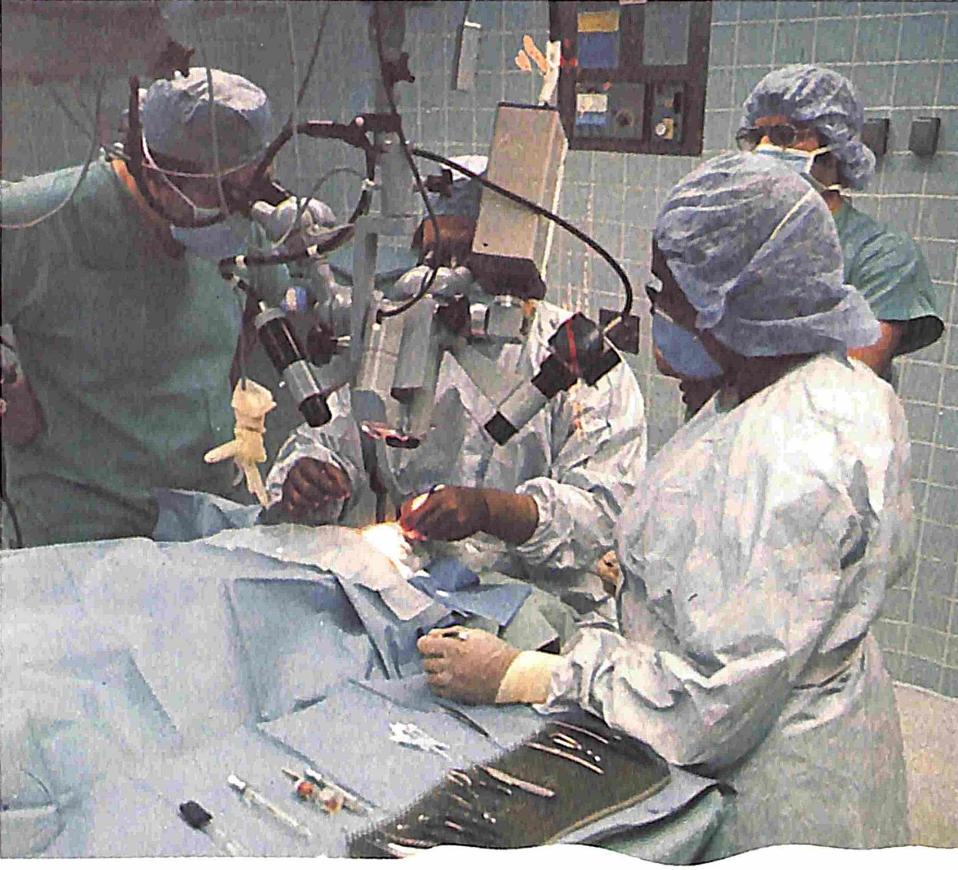
Amazon bölgesinin büyük bölümünde insan yerleşmesi yoktur. Kıyılarında pek az kent kurulmuş ya da yol yapılmıştır. Amazon'un bazı yerlerini yalnızca Yerliler tanır.

■ Bakınız *Güney Amerika.*

Dünyanın en uzun ırmağı Afrika'daki Nil, ikincisi ise Amazon'dur.

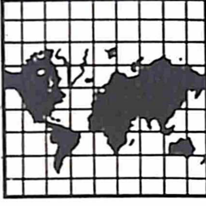
Bazı hastalıklar, sakatlıklar ve bozukluklar ameliyatla tedavi edilir. Ameliyatı yapan doktora operatör, hastanenin ameliyat yapılan özel odalarına ameliyathane denir. Ameliyatta kullanılan aletler steril hale getirilir, yani mikropları öldürülür. Doktorlar ve hemşireler hastaya mikrop bulaştırmamak için steril giysiler giyerler; eldiven, başlık ve maske kullanırlar. Ameliyattan önce hastalar bazı ilaç ya da gazlarla uyutulur. Anestezik denen bu maddeler hastanın ameliyat boyunca acı duymamasını sağlar.

Ameliyatların çeşitli türleri vardır. Bazen hasta organ onarılır ya da yerine bir başkası konur. Bazen de hasta ya da işe yaramayan organ vücuttan çıkarılır. Vücudun işleyişini bozan ur gibi büyümüş bölümler de ameliyatla alınır.

■ Bakınız *doktor; hastane; hemşire.*

Operatörlük tıbbın en güç dallarından biridir. Operatörler konularında uzmanlaşmak için genellikle yıllarca eğitim görürler.

Amerika Birleşik Devletleri

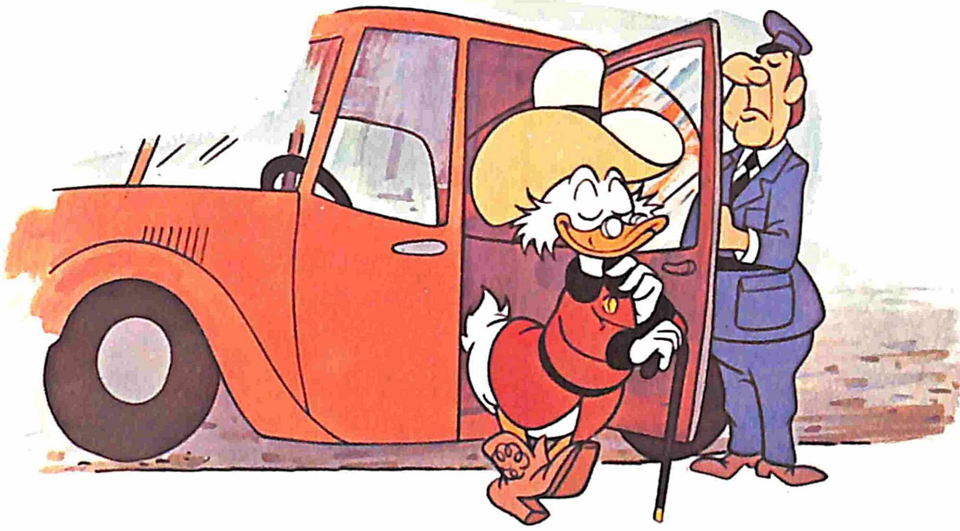

Amerika Birleşik Devletleri (ABD), kapladığı alan bakımından dünyanın dördüncü büyük ülkesidir. Yalnızca Rusya, Kanada ve Çin'in alanı daha büyüktür. Amerika'nın ilk halkları, bazen Kızılderili denen Amerika Yerlileri'dir. 16. yüzyıldan sonra Amerika'ya çok sayıda Avrupalı göçmen geldi. İngilizler, İrlandalılar, Almanlar, Hollandalılar ve Fransızlar Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarında kentler kurdular; koloni denen topluluklar oluşturdular. Koloniler 1775'te İngiltere'ye karşı başlattıkları Bağımsızlık Savaşı'nı kazandılar. Böylece Amerika Birleşik Devletleri doğdu. 19. ve 20. yüzyılda ülkeye milyonlarca göçmen geldi.

ABD 50 eyaletten oluşur. Bunlardan 48'i Kuzey Amerika kıtasında, doğuda Atlas Okyanusu, batıda Büyük Okyanus, kuzeyde Kanada ve güneyde Meksika arasında yer alır. Kıtanın kuzeybatı ucundaki Alaska 49. ve en büyük eyalettir. Ellinci eyalet Hawaii, Büyük Okyanus'taki bir dizi adadan oluşur. ABD'nin

ABD başkanının konutu olan Beyaz Saray başkent Washington'dadır

ABD'nin ikinci büyük eyaleti Texas, çiftlikleri ve petrol kuyularıyla ünlüdür.

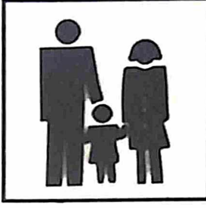
coğrafyası bölgeden bölgeye çok değişir. Doğuda yüksek platolar, batıda Kayalık Dağlar, ortada uçsuz bucaksız düzlükler yer alır. Çölleri, kanyonları, ormanları, gölleri, ırmakları ve binlerce kilometre uzunluğunda kumsalları vardır.

ABD pek çok doğal kaynağa sahip, zengin bir ülkedir. Nüfusu 250 milyon dolayındadır. Toprakları verimli, ormanları geniş, petrol ve kömür gibi yeraltı kaynakları boldur. ABD dünyanın en önde gelen sanayi ülkesidir. Gıda maddeleri üretiminde de birinci sırada gelir. Dünya mısır üretiminin yarısını sağlar; ürettiği buğdayın yarısını öteki ülkelere satar.

New York kenti ABD'nin en büyük kenti ve limanıdır. Resimde görülen Rockefeller Merkezi, New York'ta turistlerin ilgisini çeken yüzlerce yerden biridir.

Amerika Yerlileri

Kanada'da yaşayan Kuvakiyutlar zenginliklerini göstermek için armağanlar verirlerdi.

Kuzey Amerika'nın ilk insanları Yerliler'di. En az 20 bin yıl önce Asya'dan gelmiş, Bering Boğazı üzerinden Alaska'ya ulaşmışlardı.

Yerli kabileleri yüzlerce yıl içinde bütün kıtaya yayıldı. Navaholar ve Apaçiler güneybatıya yerleştiler. İrokuvalar ve Çerokiler doğudaki ormanlık bölgelerin halklarını oluşturdular. Mississippi Irmağı'nın batısında yaşayan Siyular da Ova Yerlileri adıyla anıldılar.

Amerika Yerlileri'nin yaşam biçimi her kabilede aynı değildi. Bazısı tarımla uğraşıyor, mısır, kabak ve fasulye yetiştiriyordu. Bazısı avcılık ve balıkçılıkla geçiniyordu. Apaçiler sazdan kulübeler yapıyor, Ova Yerlileri bizon derisiyle kapladıkları koni biçimli çadırlar kuruyorlardı. Güneybatıdaki Pueblolar'ın evleri apartmana benziyordu. Bazı kabileler köylerde yaşıyor, bazıları ise sürekli dolaşıyorlardı. Bunlar sürüler halinde gezen bizonları avlıyor ve doğadan topladıkları bitkileri yiyiyorlardı. Giysi ve ayakkabılarını

Ova Yerlileri'nin yalnızca en cesur reisleri kartal tüylerinden yapılmış başlığı giyebilirdi.

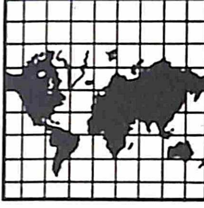

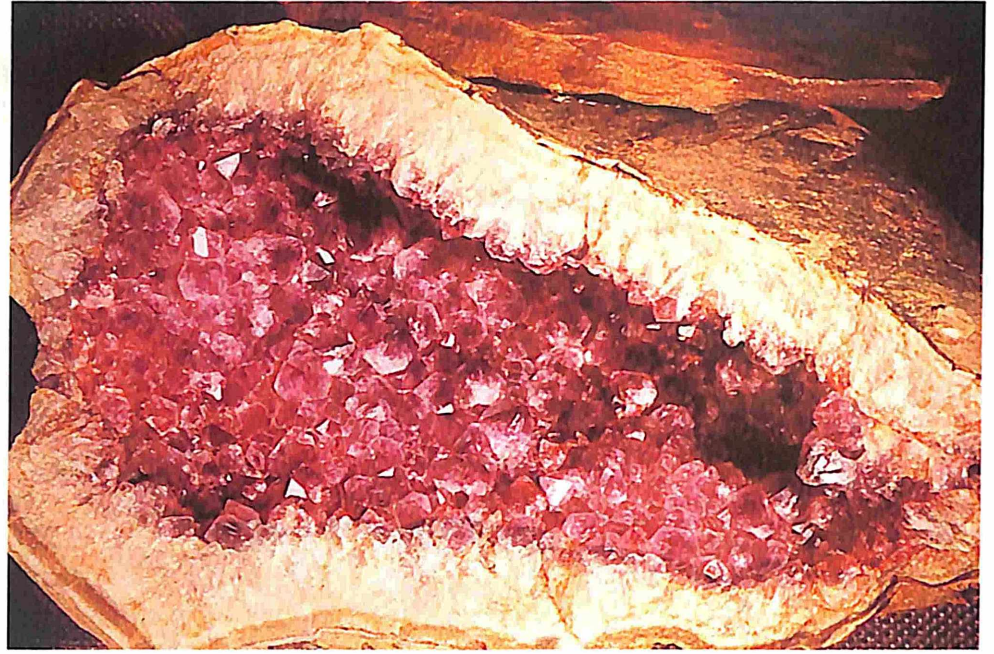
bizon ve geyik derisiyle kürkten yaparlardı. Yerliler çoğunlukla Büyük Ruh'a ve büyüye inanırlardı. Çeşitli törenler düzenler, tanrılarına ve atalarına ilişkin öyküler anlatırlardı. Avda ya da üründe bereket, savaşta zafer için şarkı söyler, dans ederlerdi.

Amerika'ya gelen beyazlar batıya ilerledikçe Yerliler topraklarını korumak için onlarla savaştılar. ABD'de göçmenleri koruyan askerlerle Yerliler arasında birçok savaş yapıldı. Sonunda toprakları ellerinden alınan Amerika Yerlileri yerleştirme kamplarında yaşamak zorunda kaldılar.

Yerliler avladıkları bizonların derisinden giysi ve ayakkabı yaparlardı.

Ametist

Geod denen kristalli kovuklarda ametist kristallerine sık rastlanır. Bunlar içlerinde kristaller bulunan kaya oyuklarıdır.

Ametist yarı değerli bir taştır. Takılarda kullanılan en gözde taşlardan biridir, ama elmas kadar ender ve pahalı değildir.

Ametist bir tür kuvarstır. Kuvars ise kristal oluşumlu sert bir mineraldir. Ametistin rengi çok açık eflatun ve koyu mor olabilir. Rengi bulanık olmayan, berrak ametistler bu taşların en iyileridir.

Eski Mısırlılar ve Romalılar ametistten takı ve nazarlık yaparlardı. Ametist bardağın, içecekteki zehri etkisiz kıldığına inanırlardı. Ametist şubatta doğanların da uğurlu taşı sayılırdı.

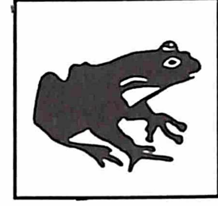
■ Bakınız *değerli taşlar; kuvars; mücevher.*

Krallar ve imparatorlar mor rengi hükümdarlığın simgesi haline getirmiş, mor renkli ametistten yapılmış takılar kullanmışlardır.

Amfibyumlar

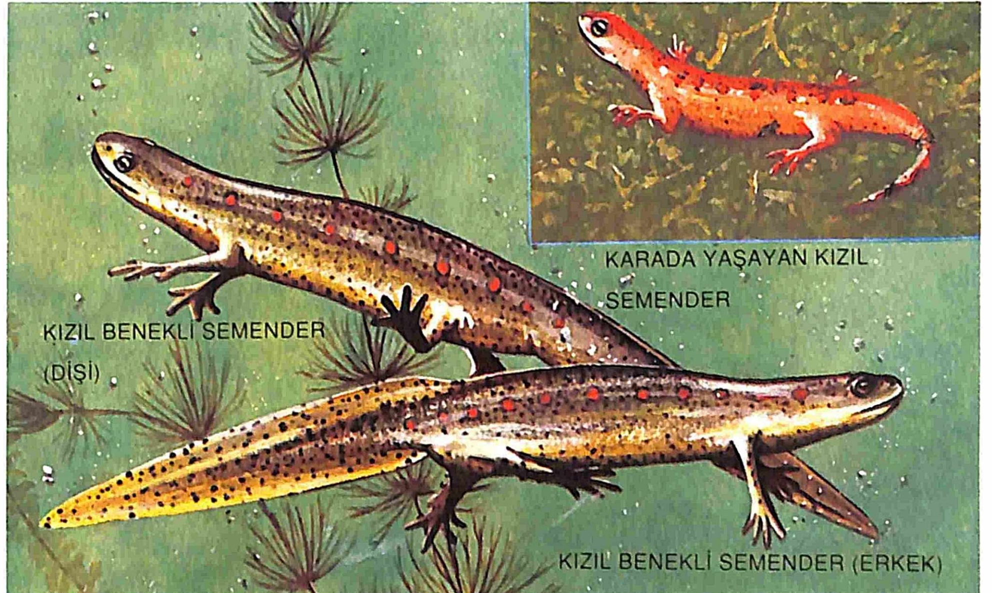
Amfibyumların derisinin tümüyle kuruması bu hayvanların çok geçmeden ölmesine yol açar.

Amfibyumlar soğukkanlı hayvanlardandır. Hem suda, hem karada yaşarlar. Kurbağalar ve Anadolu'da çörel adıyla da tanınan semenderler bu sınıftandır.

Suya bırakılmış yumurtalardan çıkan amfibyumların başlangıçta kol ve bacakları yoktur. Uzun kuyruklarıyla küçücük balıkları andırırlar. Suda yaşar ve solungaçlarıyla solunum yaparlar. Zamanla irileşirler ve bacakları çıkar. Erişkin evreye girince ise akciğerleriyle solunum yapar ve zamanlarının çoğunu karada geçirirler.

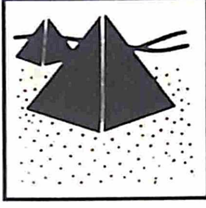
Bazı kurbağaların derisi düz ve nemli, bazılarınınki siğilli ve kurudur. Düz derililer daha çok suda ya da suya yakın yerlerde yaşar. Siğilli kurbağalar ise karada yaşamayı yeğler. Semenderler görünüşte kertenkeleye benzer.

■ Bakınız *kurbağa*.

Semenderlerin bazısı suda, bazısı hem suda, hem karada yaşar.

Anadolu Uygarlıkları

Anadolu'da çok eski çağlardan beri birçok uygarlık gelişmiştir. Bunların birbirini etkilemesi sonucunda zengin bir Anadolu kültürü ortaya çıkmıştır.

Taş Çağı'nda insanlar kendilerine ev yapmazlardı. Buldukları mağaralarda birlikte oturur, avladıkları hayvanları, topladıkları bitki ve meyveleri yerlerdi. Antalya yakınlarındaki Beldibi ve Belbaşı mağaralarında 10-12 bin yıl önce böyle insan toplulukları yaşıyordu.

İnsanlar daha sonra ev yapmaya, köyler kurmaya başladılar. Toprağı ekip biçtiler ve hayvan yetiştirdiler. Diyarbakır yakınındaki Çayönü'nde 9 bin yıl önce kurulmuş bir köyün kalıntıları vardır. Konya'ya yakın Çatalhöyük ve Burdur'a yakın Hacılar da bundan 7-8 bin yıl önce insanların yaşadığı köylerdir.

Günümüzden 4 bin yıl kadar önce Hititler Orta Anadolu'ya yerleştiler ve yaklaşık bin yıl hüküm süren bir devlet kurdular. Tunç Çağı

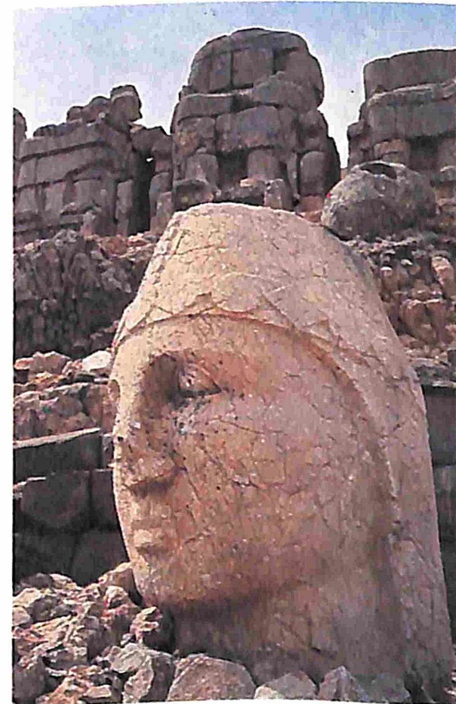
Solda: *Bu tunç heykelcik günümüzden 4 bin yıl önce yaşamış olan Hititler'den kalmadır.* Sağda: *Efes'teki Celsus Kitaplığı günümüzden 1.900 yıl kadar önce yapılmıştır.*

denen bu dönemde Anadolu'da Hititler'den başka doğuda Hurriler, güneyde Mitanniler yaşadılar. Batı Anadolu'da ise Çanakkale yakınlarındaki Troya gibi küçük krallıklar vardı.

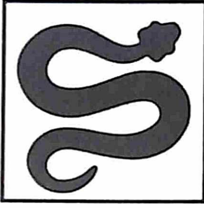
Anadolu'da günümüzden 3 bin yıl öncesine Demir Çağı adı verilir. Bu dönemde Van Gölü çevresinde Urartular, Eskişehir-Ankara arasında Frigler yaşıyordu. İzmir'in doğusunda Lidya, Bodrum çevresinde Karya, Fethiye'den doğuya doğru da Likya uygarlıkları yayılmıştı. Bu arada Yunanistan'dan gelen Dorlar, İonlar ve Eoller de Ege, Karadeniz, Marmara ve Akdeniz kıyılarında birçok kent kurdular. Anadolu sonra Romalılar'ın eline geçti. Roma ikiye bölününce Doğu Roma'nın, yani Bizans'ın egemenliğinde kaldı. 11. yüzyılda Türkler Bizanslılar'la çarpışarak Anadolu'ya yayıldılar. 12. ve 13. yüzyıllarda Anadolu Selçuklu Devleti'ni kurdular. Bunu 14. yüzyılda Osmanlı Devleti izledi. 1923'te de Anadolu'da Türkiye Cumhuriyeti kuruldu.

Solda: *Ağrı'daki İshakpaşa Sarayı, Osmanlılar tarafından 1785'te yaptırılmıştır.*
Sağda: *Nemrut Dağı'ndaki dev boyutlu heykeller günümüzden 2 bin yıl önceki Kommagene uygarlığından kalmıştır.*

Anakonda

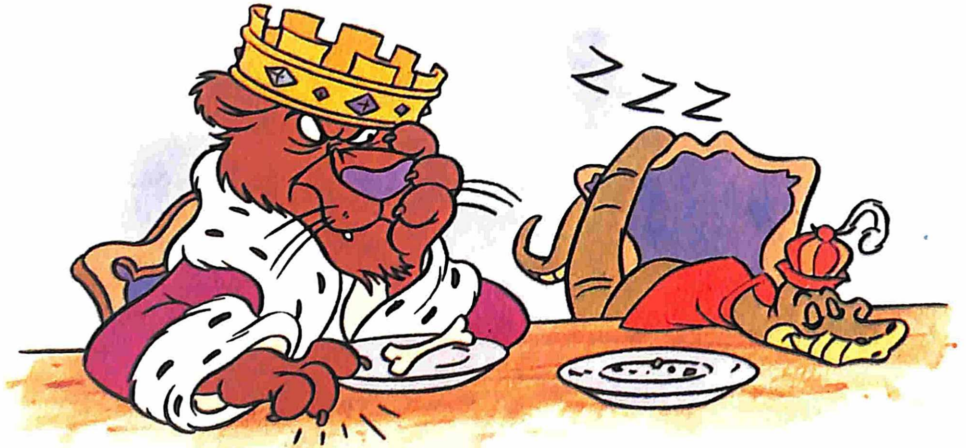
Anakondalar iyi yüzücüdür. Karada ise yavaş hareket ederler.

Anakonda dev bir yılandır. Uzunluğu 9 metreyi bulabilir, ama çoğu 4-5 metreyi geçmez. Anakondanın derisi donuk koyu yeşil renkli ve siyah beneklidir. Güney Amerika bataklıklarında, suya yakın yerlerde yaşarlar.

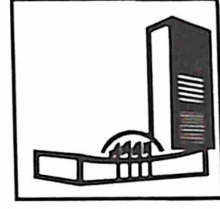
Anakonda zehirli değildir; çevresine dolandığı kurbanını sokmaz, sıkıştırarak öldürür. Yaban domuzu gibi iri hayvanları bile boğabilir. Avını olduğu gibi yutar. Öbür yılanlar gibi anakondanın da çeneleri çok esnektir. Bu sayede kendinden kalın hayvanları yutabilir. Ağaç dallarına sarılarak pusuya yatar ya da dinlenir.

■ Bakınız *yılan*.

Anakonda haftalarca yemek yemez. Yediklerini sindirdiği süre içinde dinlenir.

Anayasa

Bir devletin nasıl yönetileceğini belirleyen, kişi hak ve özgürlüklerini düzenleyen yasalar bütününe anayasa denir. Türkiye'nin ve öteki ülkelerin çoğunun yazılı bir anayasası vardır. Ama bazı ülkelerin anayasası yazılı hale getirilmemiştir. Örneğin İngiltere'nin yazılı bir anayasası yoktur. Bu ülkede devletin yönetim biçimi yüzlerce yıllık yasalara ve geleneklere göre belirlenir.

Türkiye'de ilk anayasa 1876'da Osmanlı döneminde yürürlüğe girdi. Bu anayasaya Teşkilat-ı Esasiye Kanunu denmişti. Kurtuluş Savaşı sırasında, Ocak 1921'de egemenliğin milletin olduğunu belirten yeni bir anayasa kabul edildi. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Nisan 1924'te daha kapsamlı bir anayasa yürürlüğe kondu. Bunu 1961 ve 1982 anayasaları izledi. Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de yürütme, yasama ve yargı organlarının güçleri ve ilişkileri anayasada belirlenmiştir.

Anayasal bir yönetim yasama, yürütme ve yargı organlarından oluşur.

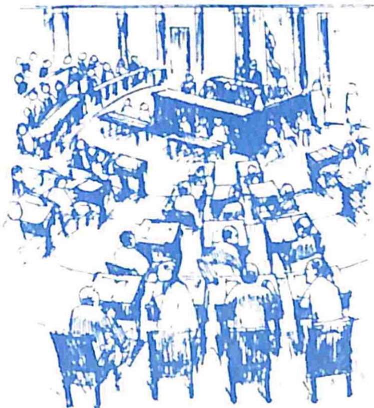
Anayasal Yönetim

Yürütme

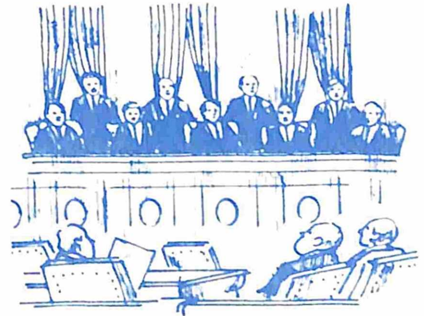
Yürütme var olan yasaları uygular ve yeni yasalar önerir.

Yasama

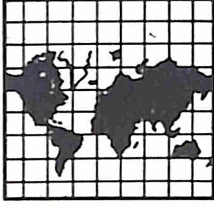
Yasamanın temel görevi yasa çıkarmaktır.

Yargı

Yargı organı mahkemelerden oluşur ve yasaların uygulanmasıyla ilgili davalara bakar.

And Dağları

And Dağları dünyanın en uzun sıradağlarıdır. Güney Amerika'nın batı kıyısında, 7.240 kilometre boyunca uzanır.

Asya'daki Himalayalar'dan sonra dünyanın ikinci yüksek sıradağları da Andlar'dır. Birçok doruğunun yüksekliği 6.400 metreyi aşar. Bazı dorukları buzul denen kalın buz kütleleriyle kaplıdır. Bazıları ise etkin birer yanardağdır ve püskürdüğünde büyük kayıplara yol açar. And Dağları'nda sık sık deprem olur. Peru'nun Lima ve Şili'nin Valparaiso kentleri depremlerden büyük zarar görmüş Güney Amerika kentlerindendir.

Güney Amerika'nın başlıca akarsuyu olan Amazon Irmağı Andlar'dan doğar. Dağların tepesinde, Bolivya ile Peru arasında bulunan Titikaka Gölü Güney Amerika'nın en büyük, dünyanın da en yüksek gölüdür.

Güney Amerikalılar'ın yaklaşık üçte biri And Bölgesi'nde yaşar. And Dağları'nda bakır, kalay ve petrol gibi önemli mineral yatakları vardır. Başta lama, alpaka ve devegillerden vikunya olmak üzere And Dağları pek çok hayvan türünün de yurdudur.

■ Bakınız *Güney Amerika*.

And Dağları'nda birçok sönmüş yanardağa rastlanır.

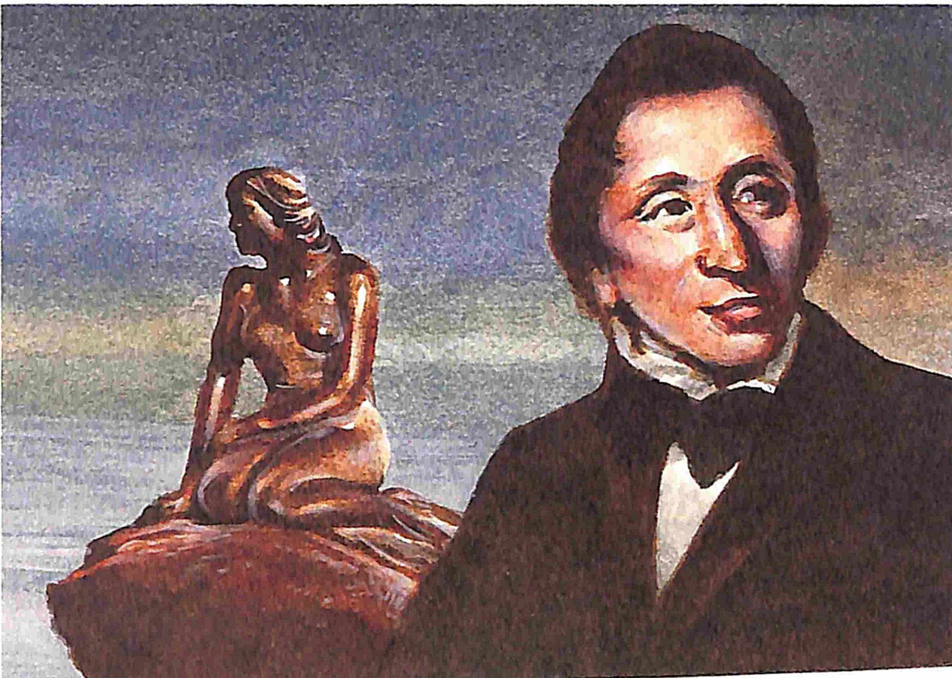

Hans Christian (Kristiyan okunur) Andersen (1805-1875) Danimarkalı bir masal yazarıdır. "Çirkin Ördek Yavrusu" ve "Küçük Denizkızı" gibi ünlü çocuk öyküleri onundur.

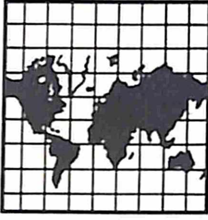
Andersen küçükken çok az okula gidebildi. Ama zengin bir düş dünyası vardı ve babasıyla büyükannesinin anlattığı masalları dinlemeye bayılırdı. On dört yaşındayken Odense'deki evinden ayrıldı ve Kopenhag'a gitti. Oyuncu, şarkıcı ya da dansçı olmak istiyordu, ama bu alanlarda fazla yeteneği yoktu. Sonunda okulunu bitirdi ve yazar oldu. 1835'te çıkan ilk romanı beğenilince birkaç roman daha yazdı. Şiir, oyun ve gezi kitapları yazmayı da denedi.

Ama Andersen asıl masallarıyla ünlendi. İlk dört masalını yazdığında 30 yaşındaydı ve öldüğünde ardında 168 masal bırakmıştı. Bu masalların bütün dünyada büyük küçük binlerce okuru vardır. Kopenhag'a gidenler kentin limanında "küçük denizkızı"nın heykelini görebilirler. Danimakalılar bu heykeli Andersen'in anısına dikmistir.

Hans Christian Andersen ve Kopenhag limanındaki "küçük denizkızı" heykeli.

Antarktika

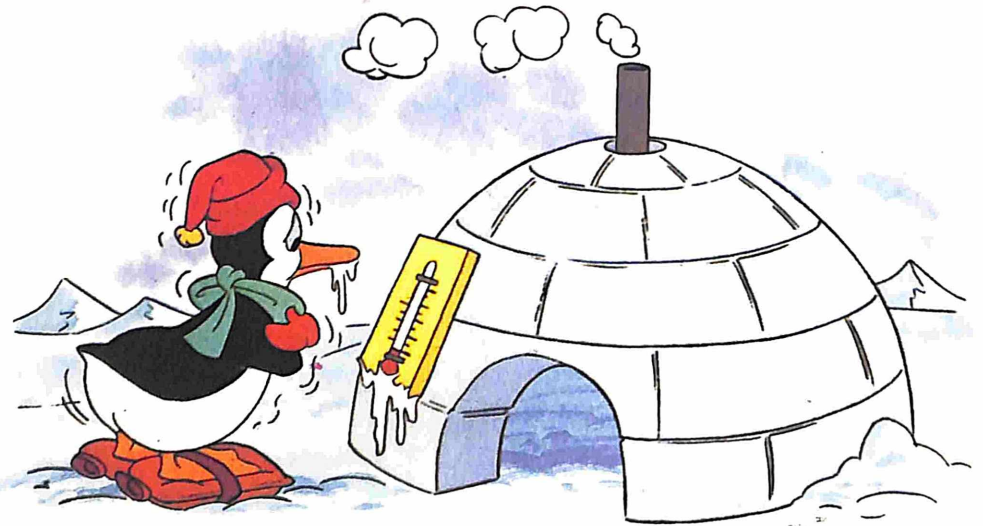
Bazı dağların doruklari dışında Antarktika'nın tümü kar ve buzla kaplıdır.

Antarktika dünyanın beşinci büyük kıtasıdır. Güney Kutbu bu kıtadadır. Yaklaşık 13 milyon kilometrekarelik bir alanı kaplayan Antarktika dünyanın en soğuk bölgesidir. Toprağı örten buzun kalınlığı 1,5 kilometreyi aşar. Kış aylarında sıcaklık sık sık sıfırın altında 70-75 dereceye düşer.

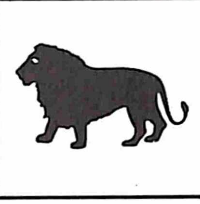
Soğukluğu yüzünden kıtada pez az canlı yaşar. Yaz aylarında yer yer yosun ve likenler yetişir. Kıtadaki hayvanlar balık ve deniz canlılarıyla beslenir. Kıyılarda ayıbalıklarına, balinalara ve bazı kuşlara rastlanır.

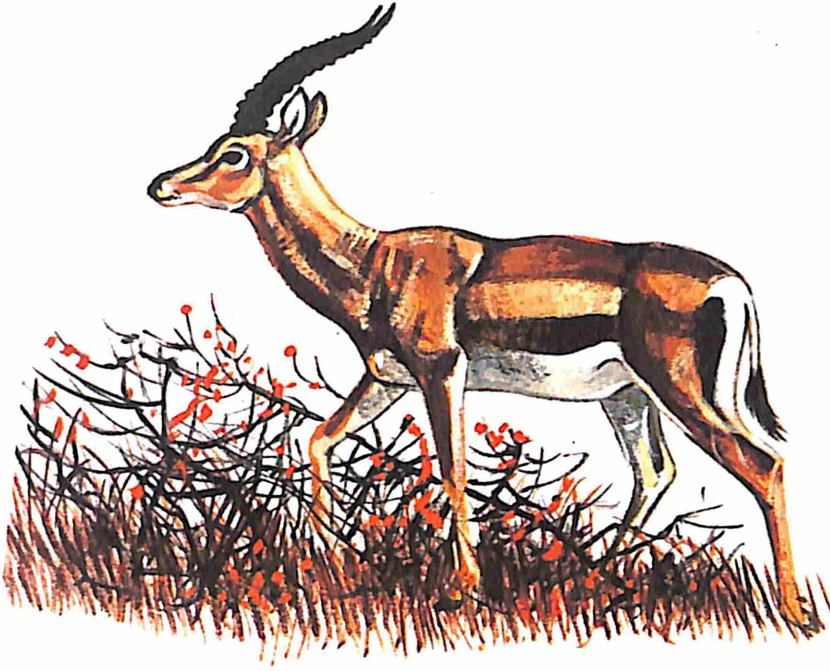
1911'de Roald Amundsen Güney Kutbu'na ulaşan ilk insan oldu. Bugün Antarktika'nın büyük bölümü henüz keşfedilmemiştir, ama bilimsel araştırmalar sürmektedir.

Antarktika kıyıları penguenlerin yurdudur.

Antilop

Ceylan bir antilop çeşididir. Çevikliği, hızı ve güzelliğiyle ünlüdür.

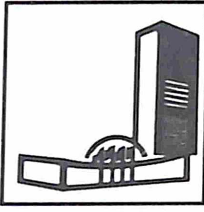
Antiloplar sığırlar gibi toynaklı ve boynuzlu hayvanlardır. Görünüşleri geyiği andırır, ama sığırlarla daha yakın akrabadırlar. Sığırlar gibi geviş getirirler. Yani önce yiyeceklerini pek çiğnemeden yutarlar. Sonra bunları yeniden ağızlarına getirir, iyice çiğnerler.

Antiloplar Afrika ve Asya'da yaşar. Çoğu gruplar halinde savanlarda ya da ormanlarda dolaşır. Büyüklükleri çok değişir. Kral antilobun boyu omuzuna kadar ancak 25 santimetredir. Boğa antilobunun boyu 1,8 metreyi aşabilir.

Bazı antilopların boynuzları burgu gibi uzar. Kudu denen antilobun boynuzları 1,5 metre olabilir. Geyiklerin boynuzları her yıl kökünden koparak düşer. Antiloplarınki ise sığır ve koyunlarınki gibi hiç değişmez.

Antiloplar uysal ve ürkektir. Sürü halinde dolaşır, tehlikeye karşı birbirlerini uyarırlar. Bazıları saatte 65 kilometre hızla koşabilir. Üstelik hızlarını uzun süre koruyabilirler. İmpala adlı antilop bir sıçrayışta 2 metre kadar yükselir ve 9 metre uzağa atlar.

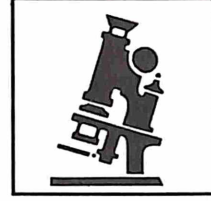
Antlaşma

Antlaşma iki ya da ikiden çok ülke arasında imzalanan yazılı, resmi anlaşmadır. Ülkeler çok çeşitli konularda antlaşma imzalar. Bunların birçoğu ticaretle ilgilidir. Avrupa Ekonomik Topluluğu 1957'de bir antlaşmayla oluşturulmuştur. Topluluğa üye Avrupa ülkeleri, gümrük vergisi ödemeden birbirleriyle ticaret yapar. Bazı antlaşmalar barış antlaşmalarıdır. 1923 Lozan Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti ile I. Dünya Savaşı'nı kazanan ülkeler arasında imzalanmış bir barış antlaşmasıdır. Bazı antlaşmalar ise dost ülkeler arasında ortak savunma amacına yöneliktir. NATO Türkiye'yle birlikte 15 ülkenin imzaladığı bir savunma antlaşmasıdır. Silahsızlanma da bir antlaşma kapsamına girebilir. ABD ile Sovyetler Birliği aralarında imzaladıkları antlaşmalarla belli bir sayıdan fazla füze bulundurmamayı kabul etmiştir.

Uluslararası antlaşmalar gösterişli törenlerle imzalanır. Bu törenlerin titizlikle uygulanan kuralları vardır.

Kültürel antropoloji uzmanları çeşitli Güney Amerika Yerli halklarının nasıl yaşadığını incelerler.

Antropoloji insanı konu alan bilim dalıdır. Antropologlar insan topluluklarını her yönüyle incelerler. Onların yaşam tarzını, davranışlarını ve atalarının özelliklerini araştırırlar. Antropoloji araştırmaları başlıca dört grupta toplanabilir:

Arkeoloji. İnsanların çok eskiden nasıl yaşadığını saptamaya çalışan daldır. Arkeologlar yapı ve kent kalıntılarını inceler, kazılar yaparak binlerce yıllık nesneleri ortaya çıkarırlar. Bunları yaratan insanları anlamaya çalışırlar.

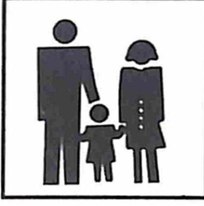
Fiziksel antropoloji. İnsandaki fiziksel değişimleri konu alan daldır. Konunun uzmanları tarihöncesi insanların kemiklerini incelerler. İnsan vücudunun binlerce yıl içinde nasıl değiştiğini araştırırlar.

Kültürel antropoloji. Belli bir topluluğa ilişkin her türlü bilgiyi derleyen daldır. Bu insanların ne yediğini, yiyecek ve giysilerini nasıl sağladığını, ne tür işlerle uğraştığını, din ve inançlarını araştırır.

Dilbilim. İnsanların konuştuğu dilleri inceler. Antropologlar bir topluluğun dilini inceleyerek önemli bilgiler edinebilir.

■ Bakınız *arkeoloji*.

Araplar

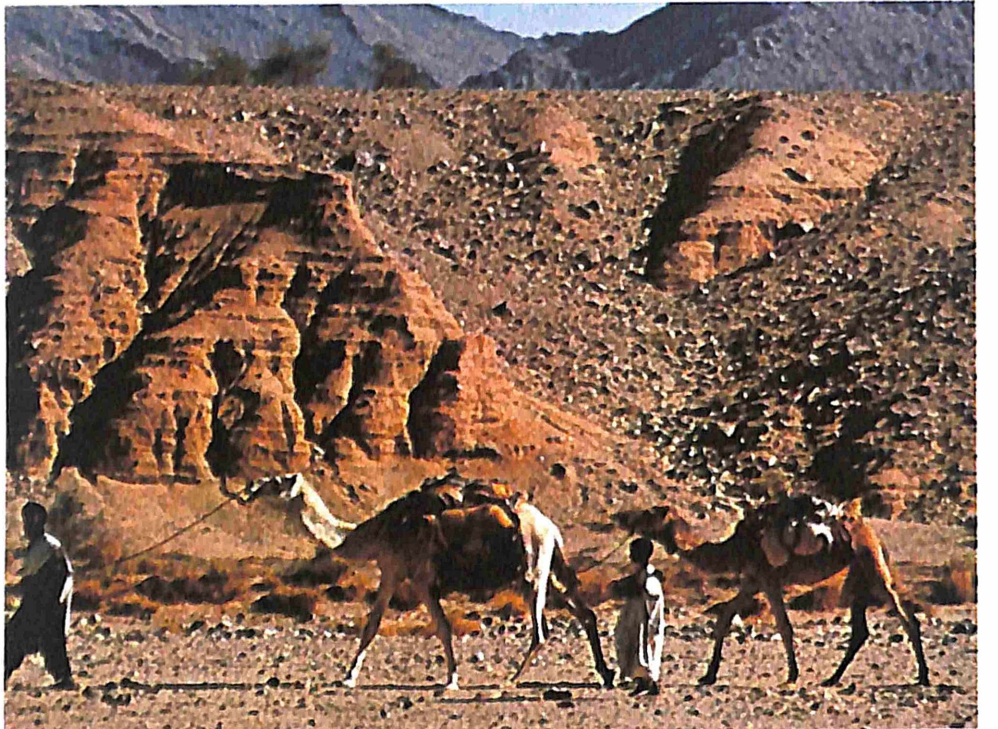

Araplar kendilerine özgü dilleri ve yaşam tarzları olan bir halktır. Konuştukları dile Arapça denir. Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki 19 ülkede 100 milyondan fazla Arap yaşar. Bunların dörtte üçü Cezayir, Mısır, Irak, Sudan, Suriye ve Fas'tadır. Araplar'ın büyük çoğunluğu Müslüman'dır, ama dünyada 10 milyon kadar da Hıristiyan Arap vardır.

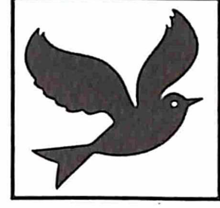
Arap adı ilk kez Arabistan çöllerinde yaşayan göçebe kabileler için kullanılmıştı. İslam dinini kuran Hz. Muhammed 7. yüzyılda Arabistan Yarımadası'nda yaşayan kabileleri bu yeni din çevresinde birleştirdi. Onun ölümünden sonra Müslüman Araplar büyük bir imparatorluk kurarak Afrika'ya ve Avrupa'ya yayıldılar. İslam dini ve kültürü de bu topraklarda yerleşti.

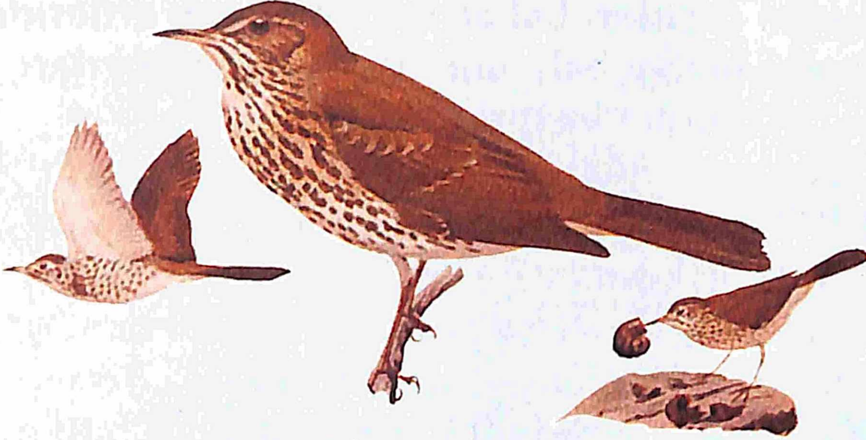
Günümüzde petrol sanayisi birçok Arap ülkesinde büyük zenginliğe ve önemli değişikliklere yol açmıştır. Arap dünyasında İslam dini hâlâ etkilidir.

■ Bakınız *İslam; Kuzey Afrika; Mısır; Muhammed, Hz.; Ortadoğu.*

Araplar yük taşımakta develerden çok yararlanırlar.

Ötücü ardıçkuşu güçlü sesiyle ormanları şenlendirir. Gagasıyla kavradığı bir salyangoz kabuğunu taşlara vura vura kırar ve çıkan hayvanı afiyetle yer.

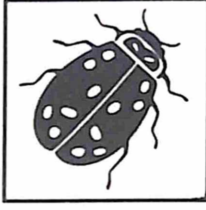
Ardıçkuşları Avrupa, Asya ve Amerika kıtalarında birçok çeşidi bulunan güzel ötüşlü kuşlardır. Başlıca besinleri böceklerdir. Ama meyve de yerler. Hemen hepsi ağaçlık alanlarda ve ormanlarda yaşar.

Birçok ardıçkuşu türünün sırtı kahverengi, göğsü beyaz üstüne kara beneklidir. Kapkara tüylerinden ötürü kara bakal denen kuşlar da gerçekte bir ardıçkuşu türünün erkekleridir. Bu kuşların dişileri kahverengi tüylü olur ve bazı yörelerde boz bakal adıyla tanınır.

Ardıçkuşları ilkbaharda çiftleşir. Çanak biçimindeki yuvalarını genellikle ağaç dallarına, oyuklarına ve çalılar arasına yaparlar. Ama bazen duvar çatlaklarında ve evlerin saçaklarında bile ardıçkuşu yuvalarına rastlanabilir.

Ardıçkuşlarının hemen hepsi hoş bir sesle şakır. Bazıları duru, akıcı ve çınlamalı ötüşleriyle dikkati çeker. Dişi kuş yuvaya beyaz ya da mavi renkte, bazen de üstü benekli üç ile altı arasında yumurta bırakır. Yavruları anne ve baba birlikte besleyip korur. Yavrular iyice büyümedikçe yuvadan ayrılmaz.

Arı

Dünyada en az 10 bin çeşit arı vardır. En iyi bilinen çeşitleri bal arıları ve toprak arılarıdır. Bunlar bal ve balmumu yapar. Yabanarıları ayrı bir grup oluşturur.

Balmumundan mum, krem ve heykelcikler yapılır. İnsanların binlerce yıldır yediği bal da aslında arıların besinidir.

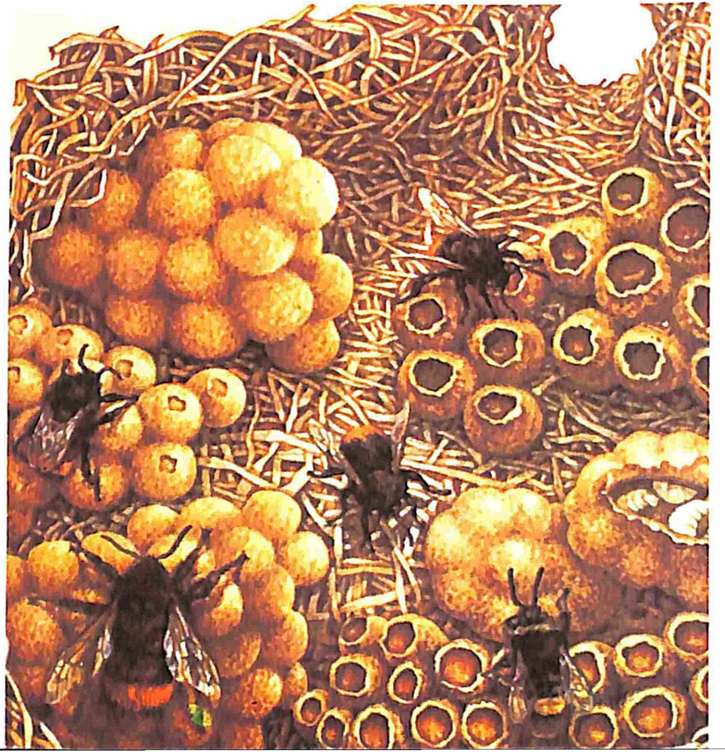
Bal arıları ve toprak arıları koloni denen topluluklar halinde yaşar. Bir bal arısı kolonisinde 30 ile 80 bin arasında arı bulunur. Kolonide birçok işçi arı ve bir ana arı vardır. Ana arıya kraliçe arı ya da arıbeyi de denir. Arı kolonisi kovanda yaşar. Kovan yerleri genellikle içi oyuk ağaçlar ve mağaralardır. İşçi arılar kovanı balmumundan yapar.

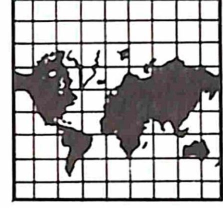
Arılar bitkiyle beslenir. Çiçekten çiçeğe konan arılar vücutlarına yapışan çiçektozlarını da taşır. Polen de denen çiçektozlarının yayılması daha çok bitkinin yetişmesine yol açar. Bu yüzden arılar yalnız insanlar değil, bütün canlılar için büyük önem taşır.

■ Bakınız *bal.*

Solda: *Arılar balı çiçeklerden aldıkları balözüyle yapar ve balmumundan oluşan peteklerde depolar.*
Sağda: *İşçi arılar yumurta ve yavruların bakımını da üstlenir.*

Güney Amerika'da sığır çobanlarına goşo adı verilir.

Arjantin Güney Amerika'nın ikinci büyük ülkesidir. Adı İspanyolca'da "gümüş ülkesi" anlamına gelir. Ülkeyi keşfeden İspanyollar burada çok miktarda gümüş bulmuşlardır.

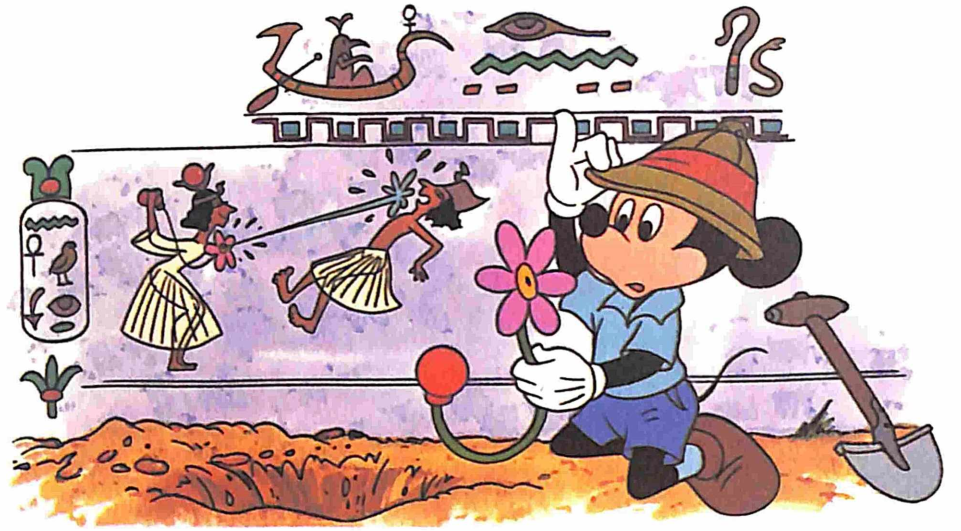
Arjantin'in biçimi üçgeni andırır. Uzunluğu 3.700, en geniş yeri 1.488 kilometredir. Güney ucunu oluşturan Tierra del Fuego'nun genişliği ise yalnızca 16 kilometredir. Batısında And Dağları uzanır. Arjantin sığır yetiştiriciliğiyle tanınır. Sığır çiftliklerinin çoğu çayırlarla kaplı, verimli Pampa bölgesindedir.

Yaklaşık 32 milyon kişinin yaşadığı Arjantin'de İspanyolca konuşulur. Bölgeye ilk yerleşen Avrupalılar'ın soyundan gelen beyazlar, Yerliler'den ve melezlerden daha kalabalıktırlar.

Arjantin'de birçok İspanyol geleneği görülür. Örneğin akşam yemeği geç yenir ve öğleden sonra "siesta" denen bir dinlenme zamanı ayrılır.

Arjantin öbür ülkelere çeşitli ürünler satar. Bunların başında sığır eti, buğday, petrol ve doğal gaz gelir. Bir başka ihraç maddesi de Yerliler'in el sanatı ürünleridir.

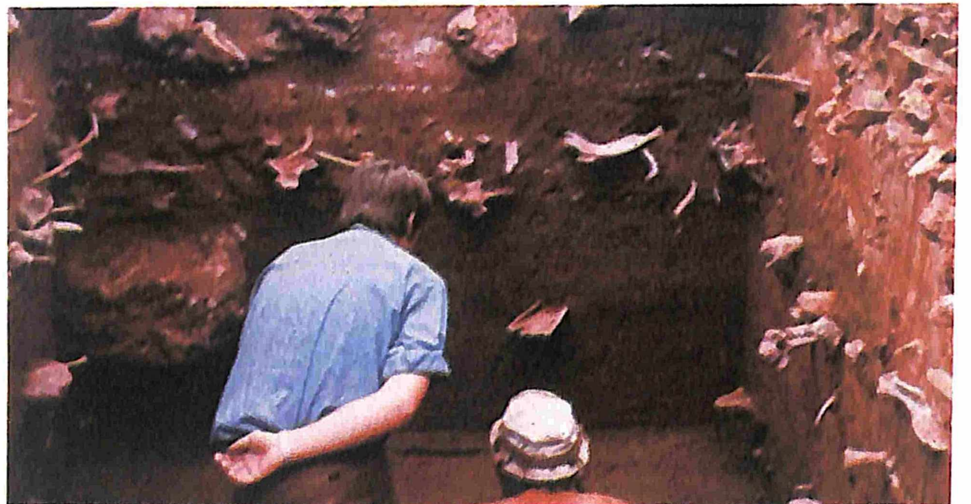

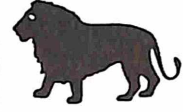
Arkeologların ortaya çıkardıkları eşyalar bize insanların çok eskiden nasıl yaşadıklarını gösterir.

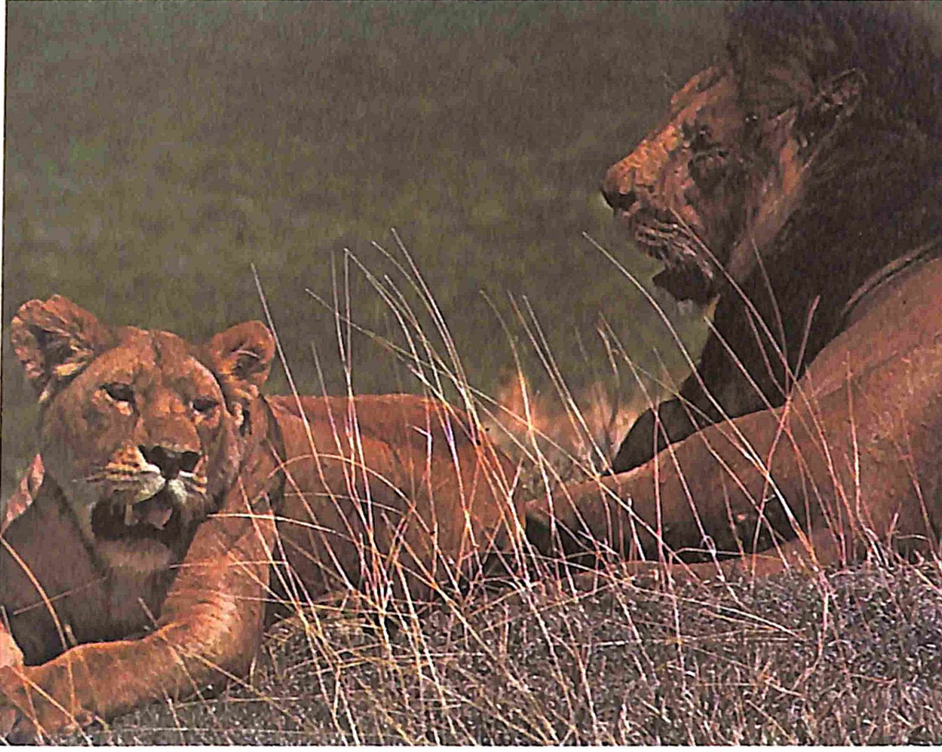
Arkeoloji insanların çok eskiden nasıl yaşadıklarını araştıran bilim dalıdır. Arkeologlar kazılar yaparak toprak altında kalmış yapıları, alet, eşya ve silahları ortaya çıkarırlar. Bunlara bakarak eski insanların nasıl çalıştıklarını, ne yediklerini, evlerini ve tapınaklarını nasıl yaptıklarını bulmaya çalışırlar. Arkeologlar ipuçlarını değerlendiren dedektifler gibidirler.

Eski kentler toprağın derinliklerinde kalmış, bazıları da sulara gömülmüştür. Örneğin İtalya'daki Pompei kenti yaklaşık 2 bin yıl önce bir yanardağ patlaması sonucu küllerle örtülmüştür. Arkeologlar kenti ortaya çıkarmışlardır. Anadolu'da kazılarla ortaya çıkarılan Troya kenti en az 4-5 bin yıllıktır. Kazılarda ortaya çıkarılan nesneler müzelerde sergilenir.

Arkeologlar yaptıkları kazılarda insan ve hayvan kemikleri bulabilirler.

Aslanlar kedigiller ailesinden, iri ve yabanıl hayvanlardır. Çoğu Afrika'da Sahra'nın güneyinde yaşar. Hindistan'da da az sayıda aslan bulunur. Tam gelişmiş erkek aslanın ağırlığı 180 kilogramı, boyu yerden omuz hizasına kadar 90 santimetreyi bulur.

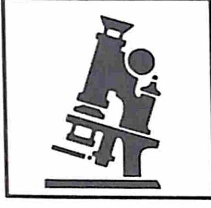
Kedigillerden yalnız aslanlar sürü halinde yaşar. Erkekler, dişiler ve yavrulardan oluşan bu sürülerde bir düzine kadar aslan vardır. Aslanlar her çeşit eti yer. Ama avlamak için zebra gibi bütün sürüye yetecek iri hayvanları yeğlerler. Genellikle akşam alacasında avlanmaya çıkarlar.

Dişi aslanların çoğu yaşamlarını hep aynı sürüde geçirir. Yetişkin erkekler bir sürüde birkaç ay kaldıktan sonra yerlerini başka erkeklerle değiştirir.

Dişi aslan avını öldürdükten sonra erkek aslan payını almaya gelir. Erkek aslan bir oturuşta 35 kilogram et yiyebilir.

Astronomi

Astronomi evreni ve evrendeki gökcisimlerini inceleyen bilim dalıdır. Bu bilim dalının uzmanlarına astronom denir. İlk astronomlar evrenin merkezinin Dünya olduğuna inanırlardı. Polonyalı Mikolaj Kopernik (1473-1543) evrenin merkezinde Güneş'in bulunduğunu ileri süren ilk astronom oldu. Kopernik Dünya'nın ve öteki gezegenlerin Güneş'in çevresinde döndüğünü saptadı. Bu dönemin bir başka önemli astronomu olan İtalyan Galileo Galilei de (1564-1642) Kopernik'le aynı görüşteydi.

Hollandalı Hans Lippershey 1608'de teleskopu geliştirdi. Bundan bir yıl sonra da Galilei bir teleskop yaptı. Bu teleskopla Ay'daki kraterleri, Güneş lekelerini ve Jüpiter'in çevresindeki uyduları görebiliyordu. Astoronomi alanındaki ikinci büyük gelişme 1642-1727 arasında yaşayan İngiliz bilim adamı Sir Isaac Newton'ın buluşlarıyla sağlandı. Newton Güneş sisteminin işleyişini açıklayan kütleçekimi ve hareket yasalarını ortaya koydu. Bu yasalara göre Dünya, Ay, Güneş ve gezegenler arasındaki kütleçekimi, gezegenlerin Güneş'in yörüngesinde hareket etmesini sağlıyordu.

İnsanlar teleskopla yıldızları görebilirler.

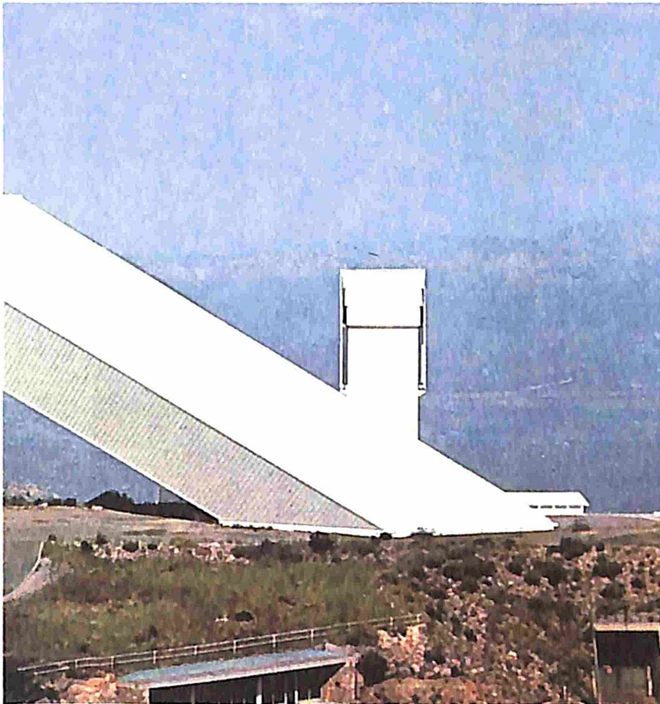

Bu bilgiler astronominin bir bilim dalı haline gelmesini sağladı. Bugün biz Güneş'in bir yıldız olduğunu biliyoruz. Bizim Güneş sistemimizdeki en büyük cisim Güneş'tir. Güneş en büyük gezegen olan Jüpiter'den 10 kat daha büyüktür. Dünya'ya olan uzaklığı 149.637.000 kilometredir. Dünya'ya Güneş'ten sonraki en yakın yıldızın uzaklığı 40 trilyon kilometredir. Bizim galaksimizde, yani Samanyolu Gökadası'nda 1 milyar yıldız vardır. Samanyolu evrendeki milyonlarca gökadadan yalnızca biridir.

Günümüzde astronomlar evreni incelemek için dev teleskoplar ve daha pek çok araç kullanırlar. Yıldızların yaydığı ışıkları ölçerler. Uzaydan Dünya'ya gelen ısı, radyo dalgaları, X ışınları ve morötesi ışınlar gibi değişik türden ışınımları saptarlar. Ayrıca evrene ilişkin bilgi toplamak için uzayın derinliklerine uydular ve uzay sondaları gönderirler.

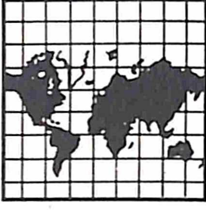
■ Bakınız *Galilei, Galileo; kütleçekimi; Newton, Isaac; teleskop; uzay; yıldız.*

Solda: *Günümüzde astronomlar modern gözlemevlerindeki dev teleskoplardan yararlanırlar.* Sağda: *Dev bir anteni ve bir radyo alıcısı bulunan radyoteleskop, uzayın derinliklerinden gelen sinyalleri alır.*

Asya

Asya dünyanın en büyük kıtasıdır. Yaklaşık 45 milyon kilometrekarelik bir alanı kaplar. Asya'daki ülkelerde yaklaşık 2,5 milyar insan yaşar. Dünyanın en yüksek dağları olan Himalayalar Asya'dadır. Asya'da geniş çöller de vardır.

Asyalılar'ın çoğu küçük kasabalarda,

① KIRGIZİSTAN
② TACİKİSTAN
③ ÖZBEKİSTAN
④ TÜRKMENİSTAN
⑤ LÜBNAN
⑥ İSRAİL
⑦ KUVEYT
⑧ BAHREYN
⑨ KATAR
⑩ BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ
⑪ YEMEN

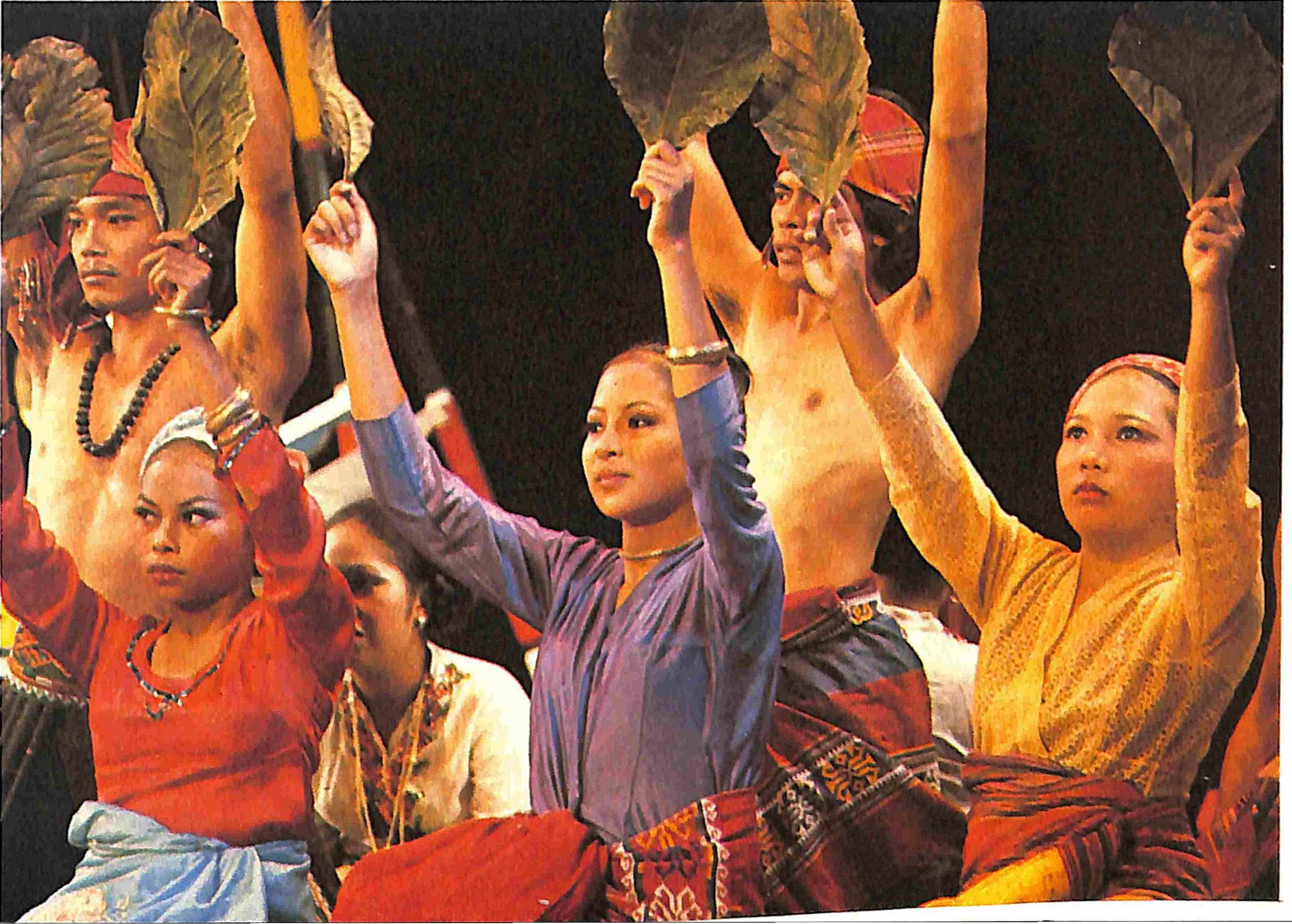
köylerde ya da çiftliklerde yaşar. Kıtada en çok pirinç yetiştirilir; çoğu Asya ülkesinde temel gıda maddesi de pirinçtir.

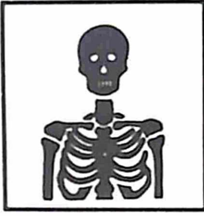
Asya çok çeşitli kültürlerin geliştiği ve dillerin konuşulduğu bir kıtadır. Altı ana bölgeye ayrılır: Doğu Asya, Orta Asya, Güney Asya, Kuzey Asya, Güneydoğu Asya ve Ortadoğu olarak bilinen Güneybatı Asya. Dünyadaki bütün büyük dinler (Budacılık, Hıristiyanlık, Müslümanlık ve Yahudilik) Asya'da doğmuştur.

Asya'da önemli doğal kaynaklar vardır. Bunların başında kömür, platin, kalay, demir ve petrol gelir. Asya panter, Asya fili, dev panda, manda ve kobra gibi hayvanların anayurdudur.

■ Bakınız *Çin; Endonezya; Güneydoğu Asya; Himalayalar; Hindistan; İran; Japonya; Ortadoğu; Pakistan.*

Asya ülkelerinden Filipinler'in başkenti Manila'da bir şenlik.

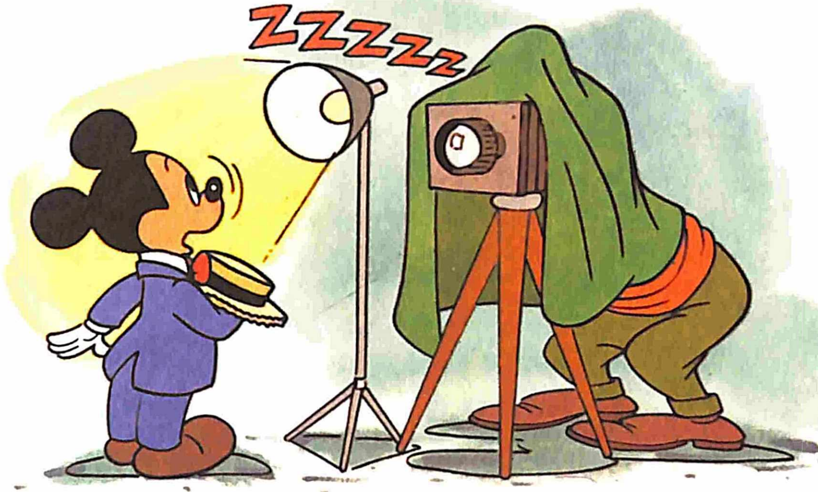

Çok sayıda kişiyi aşılamak için havalı şırınga kullanılır. Dünya Sağlık Örgütü 1966'da çiçek hastalığına karşı bir aşılama programı başlatmıştır. 1977'den bu yana dünyada çiçek hastalığı olayına hemen hiç rastlanmamıştır.

Bazı hastalıklardan korunmak için vücuda verilen maddelere aşı denir. Aşı o hastalığa yol açan organizmalardan elde edilir. Ama aşı hazırlamakta kullanılan bu küçük canlılar ölü ya da zayıflatılmıştır. Aşı verildiğinde vücut o hastalığa karşı direnç geliştirir. Buna bağışıklık denir. Bağışıklığı sağlayan, vücudun mikroplarla savaşmak üzere ürettiği antikorlardır. Antikorlar kanda bulunur. Çiçek, kızamık, çocuk felci, difteri ve daha birçok hastalığı önlemek için aşı yapılır.

Aşılar genellikle laboratuvarlarda üretilen bakteri ve virüslerden elde edilir. Bu virüsler ve bakteriler zayıflatıldıkları ya da öldürüldükleri için hastalığı yayamaz.

Aşıyı Batı dünyasında ilk olarak 1796'da İngiliz doktor Edward Jenner kullandı. Jenner çiçek hastalığına yakalanmasını önlemek için bir çocuğun vücuduna inek çiçeği virüsü içeren bir madde verdi. Kuduz aşısını ise Fransız kimyacı Louis Pasteur buldu. Pasteur kuduz virüsünü güçsüzleştirerek yaptığı bu aşıyı ilk kez 1885'te insanlara uyguladı.

Fotoğraf ve Çizimler

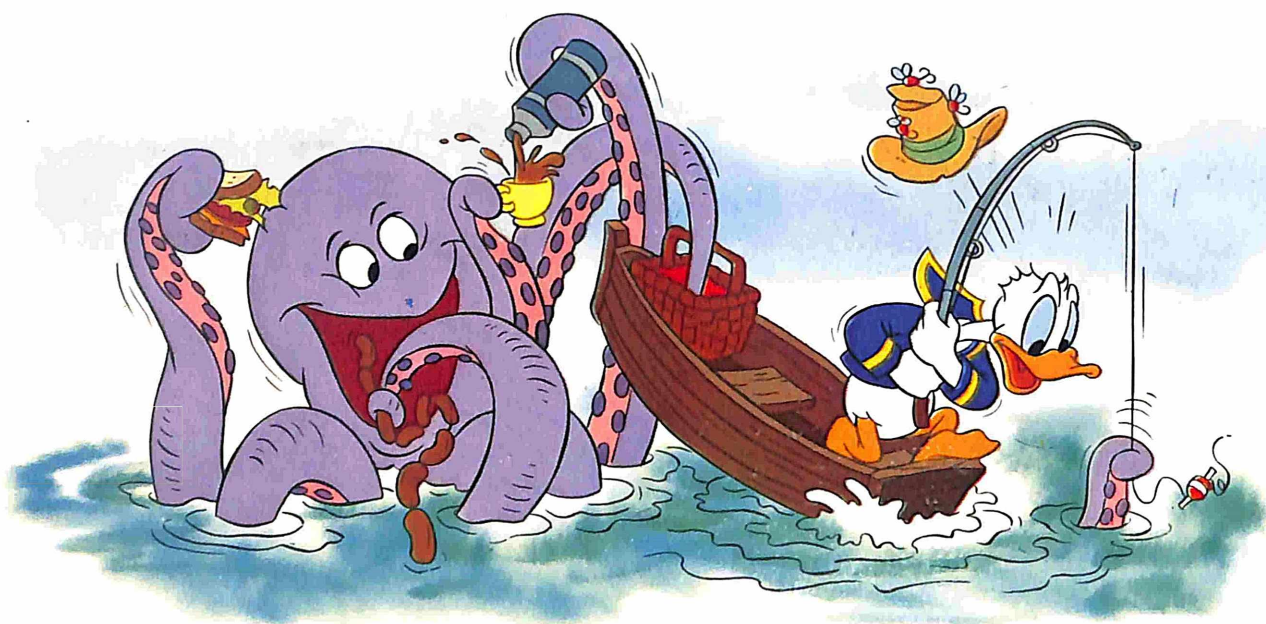
Bu ciltteki fotoğraf ve çizimleri sağlayan kuruluşlar, sayfa numarasına göre sıralı olarak aşağıda verilmiştir. Bir sayfada birden çok fotoğraf ya da çizim kullanıldığında, kuruluş isimlerinin sıralanmasında soldan sağa ya da yukarıdan aşağıya sıra izlenmiştir. Walt Disney kahramanlarının yer aldığı çizimlerin tümü Walt Disney Company tarafından sağlanmıştır.

7-Ana Yayıncılık; 8-AP/Wide World; 9-Ana Yayıncılık; 10-Herbert S. Borst; 11-Walt Disney Productions; 13-N. Wiesenfeld; 14-T. Hayward; 15-EPA/Scala; 16-D. Perry; 17-Ara Güler; 18-J. Channel; 19-FPG; 20-R. Morton; 21-T. Hayward; 22-Ric Lopez; 23-Anadolu Yayıncılık; 24-John H. Gerard; 25-Ana Yayıncılık; 26-J. Channel; 27-David Cook Associates; 28-David Cook Associates; 29-Photomnium/Publicité A. Perré; 31-Shostal; 32-Ray Manley/Shostal; 33-South African Tourist Corporation; 34-Lenars; 35-H. Wilks/Stock, Boston; 36-Monkmeyer Press Photo/Conklin; 37-Colour Library; 39-Kirchoff/Wohlberg; Ana Yayıncılık; 40-John H. Gerard; 41-David Cook Associates; 42-Ara Güler; Erdal Yazıcı; 43-Ara Güler; 44-David Cook Associates; 46-Stanley Szataba; 47-Ana Yayıncılık; 48-Galligan/FPG; 49-Chet Renesen; 50-Kaku Kurita/Gamma; 51-N. Wiesenfeld; 52-T. Hollyman; 53-Hamlyn Group; 54-T. Swift; Treat Davidson PR/NAS; 55-N. Wiesenfeld; 56-University of Michigan, Museum of Anthropology; 57-Linda Bartlett NAS/PR; 59-Aura, Inc./Kitt Peak National Observatory; Commonwealth PR; 60-H. S. Borst; 61-Philippines Government Tourist Office; 62-Pierre A. Pittet.

Walt Disney

İLK ANSİKLOPEDİM

1

ADAM